

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Σπουδών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Αρχαιοκαπηλία και προστασία της πολιτιστικής
κληρονομιάς σε περίοδο πολεμικών συγκρούσεων: η
περίπτωση της Παναγίας της Κανακαριάς

Παρασκευή Ιωάννου

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Δρ Μαρία Σιεχατέ

Μάιος 2021

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη**

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Αρχαιοκαπηλία και προστασία της πολιτιστικής
κληρονομιάς σε περίοδο πολεμικών συγκρούσεων: η
περίπτωση της Παναγίας της Κανακαριάς**

Παρασκευή Ιωάννου

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Δρ Μαρία Σιεχατέ**

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάιος 2021

Περίληψη

Η μεταπτυχιακή αυτή εργασία εξετάζει το φαινόμενο της αρχαιοκαπηλίας εν καιρώ πολέμου. Αν και το φαινόμενο συναντάται παλαιόθεν στην ιστορία, τα επακόλουθά του, ιδίως κατά την διάρκεια πολέμων, είναι πιο καταστρεπτικά.

Μελετάται το θεσμικό και νομοθετικό πλαίσιο σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο μέσα από συμβάσεις και νομοθεσίες που διαχρονικά συντάχθηκαν και κυρώθηκαν προς αντιμετώπιση του φαινομένου.

Στο πλαίσιο αυτό, παρουσιάζονται παραδείγματα που στοίχισαν και ζήμιωσαν την πολιτιστική κληρονομιά των χωρών - θυμάτων και λάβωσαν την ιστορία τους. Έμφαση δόθηκε στην περίπτωση της λεηλασίας των ψηφιδωτών της Παναγίας της Κανακαριάς που βρίσκεται στο κατεχόμενο έδαφος της Κύπρου, τη δικαστική διεκδίκησή τους και τα προβλήματα που προέκυψαν αναφορικά με τη συντήρησή τους.

Η εργασία ακολούθησε, μεθοδολογικά, τη μελέτη πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, ενώ επιστράτευσε και σχεδιασμό ποιοτικής έρευνας με ημιδομημένες συνεντεύξεις σε επιστημονικές ομάδες με αναφορά στις καταστροφές, στη συντήρηση και στη μετέπειτα διατήρηση των ψηφιδωτών της Παναγίας της Κανακαριάς.

Summary

This thesis examines the phenomenon of antiquity–looting in times of war. Despite the fact that this phenomenon is contemporary throughout history, since ancient times, its consequences, especially during war times, are more destructive.

The thesis studies the institutional and legal framework in national, european and international level, through treaties and laws that have contemporarily been drawn up and ratified in order to combat the phenomenon.

In this context, examples that damaged the cultural heritage of countries–victims’ history are examined. Emphasis was put on the case of the looting of the mosaics of Panagia Kanakaria, situated at the occupied part of Cyprus and the legal combat for their return, as well as the problems facing their conservation.

This work followed, methodologically, the study of primary and secondary sources, while also utilising the design of qualitative research through semi–structured interviews with scientific groups with reference to the destruction, the conservation and the preservation of the mosaics of Panagia Kanakaria.

Ευχαριστίες

Εκφράζω τις ιδιαίτερες και θερμές μου ευχαριστίες στην επιβλέπουσα της διατριβής αυτής, Δρ. Μαρία Σιεχατέ, για την πίστη της προς εμένα, τη στήριξη, τη συνεργασία, τις υποδείξεις, επισημάνσεις και διορθώσεις καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της, τα οποία ήταν για μένα βάλαμο καθ' όλη αυτή την περίοδο.

Ευχαριστίες επίσης οφείλω και αποδίδω στους κ. Άννα Μαραγκού, δρ. Ανδρέα Φούλια, κ. Ρογήρο Ίλλαμπα και κ. Αναστάση Ανδρέου για την αμέριστη συμπαράσταση, επικοινωνία και συνεργασία στη διάρκεια των συνεντεύξεων καθώς και τους κ. Ιωάννη Ηλιάδη, Διευθυντή του Βυζαντινού Μουσείου και κ. Γιώργο Μαστρογιάννη, συντηρητή του Μουσείου της Πόλεως των Αθηνών για τις τηλεφωνικές επικοινωνίες που είχαμε.

Τέλος ευχαριστώ θερμά τον κ. Κυριάκο Καλυφόμματο για την όλη στήριξή του κατά την διάρκεια του μεταπτυχιακού μου προγράμματος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	8
Κεφάλαιο 1 Θεωρητικό Πλαίσιο.....	10
1.1 Πολιτιστική Κληρονομιά - Πολιτιστικά αγαθά.....	10
1.2 Αρχαιοκαπηλία	11
1.3 Εγκλήματα Πολέμου	12
1.4 Επιστροφή – Απόδοση - Επαναπατρισμός	14
1.5 Συντήρηση.....	15
Κεφάλαιο 2 Μεθοδολογία έρευνας	18
2.1 Σκοπός και αναγκαιότητα της έρευνας.....	18
2.2 Κύρια ερευνητικά ερωτήματα και μεθοδολογία	19
2.3 Συλλογή δεδομένων.....	20
2.3.1 Βιβλιογραφία – Δημοσιεύσεις.....	20
2.3.2 Συνεντεύξεις.....	20
Κεφάλαιο 3 Θεσμικό και νομικό πλαίσιο προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς	23
3.1 Θεσμοί προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε διεθνές επίπεδο	23
3.2 Διεθνείς Συμβάσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε καιρό πολέμου	24
3.2.1 Κώδικας Lieber.....	24
3.2.2 Συμβάσεις Χάγης 1899 και 1907	26
3.2.3 Σύμβαση της Χάγης 1954.....	27
3.2.4 Διακήρυξη της UNESCO για την Εσκεμμένη Καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (2003) – Unesco Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage	31
3.2.5 Σύμβαση της Λευκωσίας 2017 - Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property (“the Nicosia Convention”)	32
3.2.6 Συνθήκη της Ρώμης για τη Σύσταση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου	33
3.3 Η Δράση της Unesco και του Συμβουλίου της Ευρώπης – Αξιολόγηση εφαρμογής τους σε περιπτώσεις εχθροπραξιών	34
3.4 Η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας	36
3.5 Η περίπτωση της Παλμύρας	37
3.6 Η περίπτωση του Ahmad Al Faqi Al Mahdi	39
Κεφάλαιο 4 Η περίπτωση της Παναγίας της Κανακαριάς.....	41
4.1 Η περίπτωση της Κύπρου.....	41
4.2 Η Εκκλησία της Παναγίας της Κανακαριάς: Ιστορική αναδρομή	42
4.3 Δικαστική Διεκδίκηση και επαναπατρισμός.....	45

4.4Τα υπόλοιπα ψηφιδωτά – ο εντοπισμός και η επιστροφή τους	49
4.5Ο αντίκτυπος των λεηλασιών και της βίαιης εγκατάλειψης	53
4.6Η περίοδος της συντήρησης και οι καλές πρακτικές από το United Nations Development Programme (UNDP)	56
Συμπεράσματα.....	61
Επίλογος.....	64
Παράρτημα Α	65
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	70
Ελληνόγλωσση	70
Ξενόγλωσση	71

Εισαγωγή

«Η καταστροφή πολιτιστικών αγαθών και πολιτιστικών μνημείων αποτελεί μια ειδεχθή και έκνομη πρακτική κρατών και μη-κρατικών οντοτήτων σε περιόδους εχθροπραξιών» (Χαϊνόγλου, 2015:217). Μέσα από την εργασία αυτή μελετάται και παρουσιάζεται το θεσμικό και νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως αυτή διαμορφώθηκε μετά από γεγονότα και πολέμους που οδήγησαν σε μεγάλες καταστροφές.

Ένας άτυπος νόμος του πολέμου όριζε ότι η πολιτιστική κληρονομιά του κάθε λαού αποτελεί λάφυρο για τους κατακτητές, κάτι που ανατράπηκε νομικά μέσα από συμβάσεις. Η πολιτιστική κληρονομιά όμως δεν αποτελεί μόνο ιστορία του λαού που την φιλοξενεί, αλλά αντίθετα αποτελεί παγκόσμια κτήση. Η αντίληψη αυτή, δυστυχώς, δεν τυγχάνει καθολικής αποδοχής και ασπασμού από τα επιτιθέμενα κράτη. Έτσι, μέσα από επικυρωμένες συμβάσεις, νομοθεσίες και θεσμικά πλαίσια, οργανισμοί και κυβερνήσεις προσπαθούν να την προστατεύσουν.

Σκοπός της εργασίας είναι να μελετήσει το θέμα της αρχαιοκαπηλίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, κατά την διάρκεια εχθροπραξιών. Υπό αυτό το πρίσμα θα μελετηθούν τόσο οι διεθνείς Συμβάσεις οι οποίες κυρώθηκαν και αφορούν αυτό το θέμα όσο και η δράση διεθνών οργανισμών ως προς την αντιμετώπισή του θέματος. Πρώτα θα αναλυθούν διάφοροι όροι οι οποίοι συνδέονται με το πιο πάνω θέμα. Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν ως παραδείγματα περιπτώσεις όπου ούτε οι συμβάσεις αλλά ούτε και το νομοθετικό πλαίσιο στάθηκαν εμπόδιο στις ανυπολόγιστες καταστροφές της πολιτιστικής κληρονομιάς (όπως η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας και Παλμύρας). Αναφορά επίσης τέλος θα γίνει και στην περίπτωση του Ahmad Al Faqi Al Mahdi και στην καταδίκη του η οποία αποτελεί αχτίδα φωτός και πηγή ελπίδας για το μέλλον.

Στο τελευταίο κεφάλαιο, η παρούσα εργασία θα εστιάσει στην περίπτωση της εκκλησίας της Παναγίας της Κανακαριάς, στην κατεχόμενη Λυθράγκωμη, από όπου με καταστρεπτική μανία έχουν κλαπεί, εδώ και δεκαετίες, μοναδικής αξίας ψηφιδωτά. Γίνεται αναφορά τόσο στον εντοπισμό και επαναπατρισμό τους, αλλά και στη

συντήρηση και αποκατάστασή τους από συντηρητές του Τμήματος Αρχαιοτήτων. Η ανάλυση θα βασιστεί σε συνεντεύξεις με εμπλεκόμενους φορείς. Τέλος παρουσιάζονται οι καλές πρακτικές του UNDP οι οποίες εφαρμόζονται τα τελευταία χρόνια σε μνημεία της Κύπρου τόσο στις ελεύθερες περιοχές όσο και στα κατεχόμενα τουρκοκρατούμενα εδάφη.

Κεφάλαιο 1

Θεωρητικό Πλαίσιο

Στόχος του κεφαλαίου είναι να γίνει αναφορά και επεξήγηση των όρων και εννοιών που αφορούν στην πολιτιστική κληρονομιά, την αρχαιοκαπηλία, τα εγκλήματα πολέμου καθώς και τον εντοπισμό κλαπέντων πολιτιστικών αγαθών και την αποκατάστασή τους, δίνοντας έτσι μια πιο σαφή εικόνα για όσα θα μελετηθούν και θα αναλυθούν στην εργασία.

1.1 Πολιτιστική Κληρονομιά - Πολιτιστικά αγαθά

Πολιτιστική Κληρονομιά είναι η παρακαταθήκη υλικών και άυλων αντικειμένων, παραδόσεων, τεχνών, που μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά. Χρέος της κάθε γενιάς είναι να αντιμετωπίσει με δέος και σεβασμό την πολιτιστική κληρονομιά που παρέλαβε από το παρελθόν και να τη μεταλαμπαδεύσει στις επόμενες. Η πολιτιστική κληρονομιά χαρακτηρίζεται από μοναδικότητα, η οποία δεν επιδέχεται διορθώσεις αλλά μόνο εμπλουτισμό ώστε να παραδοθεί στις επόμενες γενιές.

Οι όροι «Πολιτιστική Κληρονομιά» και «Πολιτιστικά αγαθά», βιβλιογραφικά, δεν αντιμετωπίζονται ως κάτι διαφορετικό. Χρήση του όρου «πολιτιστικά αγαθά» γίνεται για πρώτη φορά στην Σύμβαση της Χάγης του 1954 η οποία τα συγκαταλέγει στην πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας (Γραμματικάκη – Αλεξίου, 2002).

Όπως αναφέρει ο Geoffrey Lewis «τα πολιτιστικά αγαθά είναι οι απτές αποδείξεις της καταγωγής, της εξέλιξης και των παραδόσεων του ανθρώπου» (Greenfield, 1996:36). Η πρόσβαση του ατόμου στην πολιτιστική του κληρονομιά είναι χαρακτηριστικό του ανήκειν, δηλαδή της ταυτότητάς του, και αποτελεί ανάγκη του για επιβίωση στην κοινότητα. Αυτό, ιστορικά, λειτούργησε αποθαρρυντικά στην υποταγή των κρατών σε περιόδους πολέμου, οπότεν και παρατηρήθηκαν προσπάθειες αφανισμού και εξάλειψης της πολιτιστικής ταυτότητας κάποιων λαών. Σκοπό τους η αντικατάστασή

της με άλλο ιδεολογικό πλαίσιο, το οποίο προοριζόταν να επιβληθεί και να κυριαρχήσει έναντι του προηγούμενου ώστε να επαναπροσδιοριστεί η ταυτότητα του. Το διεθνές δίκαιο αναγνωρίζει ως παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων την αλλοίωση και καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός λαού. *«Η προστασία και η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς γίνεται έτσι ηθική επιταγή, αδιαχώριστη από την ανάγκη σεβασμού της αξιοπρέπειας των λαών και τα ανθρώπινα δικαιώματα»* (Davila-Ruhaak, 2016:528).

1.2 Αρχαιοκαπηλία

Η αρχαιοκαπηλία, κατά κύριο λόγο, συνίσταται στην εκμετάλλευση αρχαιολογικών αντικειμένων προς όφελος των καπήλων. Η εκμετάλλευση μπορεί να λάβει διάφορες μορφές: οικειοποίηση, παράνομη ανασκαφή και εξαγωγή από την χώρα όπου τα αντικείμενα ανήκουν, παράνομη πώληση και αγορά τους. Η αρχαιοκαπηλία είναι μία από τις πιο επικερδείς παράνομες δραστηριότητες που δρουν ανά το παγκόσμιο. Διαβαθμίζεται στο ίδιο επίπεδο εγκληματικότητας όπως το εμπόριο ναρκωτικών και όπλων (Kersel, 2006). Η διαφορά του εγκλήματος της αρχαιοκαπηλίας σε σχέση με τα άλλα βρίσκεται στην αγοραπωλησία. Σχετικά με αυτό, ο Polk αναφέρει ότι στην εμπορεία ναρκωτικών και όπλων, πωλητές και αγοραστές έχουν ίσο μερίδιο ευθύνης και η πράξη γίνεται στα κρυφά. Αντίθετα στην αγοραπωλησία των αρχαιοτήτων, ο αγοραστής δεν έχει πάντα τη γνώση της παράνομης κατοχής του από τον πωλητή / συλλέκτη (Polk, 2000). Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Mackenzie, γνωστού «αρχαιολόγου ακτιβιστή», ότι οι πραγματικοί ληστές είναι τελικά οι συλλέκτες (Mackenzie, 2011).

Η αρπαγή, η διακίνηση, η καταστροφή, η λεηλασία, ο βανδαλισμός και πώληση των αρχαιολογικών αντικειμένων δεν είναι πρόσφατο φαινόμενο, αλλά συναντάται από πολύ παλιά στην ιστορία. Τις τελευταίες όμως δεκαετίες το πρόβλημα έχει λάβει διαστάσεις επιδημίας. Τα κράτη χάνουν πολύτιμους και αναντικατάστατους θησαυρούς της κληρονομιάς τους, χωρίς να έχουν τη δυνατότητα να κάνουν κάτι. Εις βάρος των κρατών με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά θησαυρίζουν επιτήδειοι. Σύμφωνα με τον Διευθυντή του Ινστιτούτου Αρχαιολογικής Έρευνας McDonald *«Η μεγαλύτερη πηγή καταστροφής της αρχαιολογικής κληρονομιάς σήμερα, συμβαίνει μέσω λεηλασίας. Πρόκειται για αρχαιότητες που έρχονται στο φως από παράνομη, μη*

καταγεγραμμένη και αδημοσίευτη ανασκαφή και αποτελούν πηγή εμπορικού κέρδους» (Calvani, 2008:28).

Το φαινόμενο της αρχαιοκαπηλίας είναι το πιο καταστρεπτικό εναντίον της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς του κάθε λαού. Οι καταστροφές που γίνονται με την επικράτηση του φαινομένου είναι μη αναστρέψιμες. Όπως αναφέρει ο Τσιπιντέιλ «όσο άσχημη κι αν φοβόσασταν ότι θα ήταν η κατάσταση (σε ότι αφορά την αρχαιοκαπηλία και το λαθρεμπόριο αρχαιοτήτων), πάντοτε αποδεικνύεται πολύ χειρότερη» (Μανιάτης, 2010).

Η ανάγκη αντιμετώπισης του φαινομένου δεν άφησε αμέτοχη τη διεθνή κοινότητα. Ήδη από τον 16ο αιώνα και μετά άρχισαν να μελετούνται ρυθμίσεις αντιμετώπισης του, από διαπρεπείς νομικούς, οι οποίοι εξέφρασαν την αποδοκιμασία τους απέναντι στις αντιλήψεις και πρακτικές που επικρατούσαν έναντι του φαινομένου (Κόνσολα, 1995).

Η αρχαιοκαπηλία διεξάγεται και ουσιαστικά πηγάζει από παράνομες ανασκαφές, αλλά και από εκμετάλλευση της ύπαρξης ταραχών κυρίως στις εμπόλεμες ζώνες. Τα προϊόντα αυτά αρκετές φορές διακινούνται από διακεκριμένους εμπόρους τέχνης σε οίκους δημοπρασιών ή ακόμη και σε μεγάλα μουσεία.

1.3 Εγκλήματα Πολέμου

Οι μεγαλύτερες καταστροφές που παρατηρούνται στην ιστορία αναφορικά με την πολιτιστική κληρονομιά, έχουν γίνει σε περίοδο πολεμικών συρράξεων ή κατοχής, φαινόμενο το οποίο λαμβάνει χώρα μέχρι και σήμερα (βλ. περίπτωση Παλμύρας¹ και καταστροφές Αζέρων κατά ιστορικού αρμένικου Ναού στο Ναγκόρνο Καραμπάχ τον Οκτώβριο του 2020²). Η αρπαγή, καταστροφή και ίσως οικειοποίηση των πολιτιστικών αγαθών των αντιπάλων από τους νικητές, ως «δικαίωμα στα λάφυρα», συνιστά μέρος της πολεμικής ιδεολογίας. Η ιδεολογία αυτή μόνο καταστροφική μπορεί να χαρακτηριστεί για την πολιτιστική κληρονομιά του επηρεαζόμενου κράτους, αφού πολιτική του εισβολέα είναι να καταστρέψει τα μνημεία του αντιπάλου, αφανίζοντας έτσι την εθνική και πολιτιστική του ταυτότητα (Κόνσολα, 1995).

¹ Βλέπε σχετικά Κεφάλαιο 3.5 σελίδα 32.

² Η Καθημερινή, Οκτώβριος 2020, Βομβαρδισμοί των Αζέρων έπληξαν ιστορικό αρμένικο καθεδρικό ναό. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/world/561109372/vomvardismoi-ton-azeron-eplixan-istoriko-armeniko-kathedriko-nao/> [Τελευταία πρόσβαση: 01/04/21].

Ο Lemkin χαρακτήρισε ως «πολιτιστική γενοκτονία» τη μη φυσική καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός κράτους, η οποία στοχεύει στην εξάλειψη του πολιτιστικού υπόβαθρου μέχρι φυσικής εξόντωσής του από τον εχθρό (Χαϊνόγλου, 2015). Το 1981, η UNESCO επίσης χαρακτηρίζει ως γενοκτονία την αποστέρηση από ένα λαό, του δικαιώματός του να διδαχθεί, να εξελίξει και να μεταδώσει τον πολιτισμό του στους απογόνους του.

Οι πρακτικές αυτές των κρατών κατά τις περιόδους εχθροπραξιών μόνο φρικτές και παράνομες μπορούν να χαρακτηριστούν. Οι δράσεις αυτές καταδικάζονται και ποινικοποιούνται από ένα ευρύ φάσμα νομικού πλαισίου, Διεθνών Οργανισμών και μη κυβερνητικών οργανισμών των οποίων η δράση τους είναι η προστασία και συντήρηση των μνημείων (Χαϊνόγλου, 2015).

Το 2015 κατά την 38η σύνοδο της UNESCO στην Ντόχα, ο Αρμένιος υπουργός Εξωτερικών καταδίκασε την καταστροφή των μνημείων και έργων τέχνης της πολιτιστικής και θρησκευτικής κληρονομιάς της Αρμενίας από το Αζερμπαϊτζάν, αναφέροντας ότι, “Σε μια εποχή όπου η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί το υπόβαθρο για τον πολιτισμένο κόσμο, η μισαλλοδοξία και η εκ προθέσεως βλάβη ή καταστροφή της πολιτιστικής ή θρησκευτικής κληρονομιάς άλλων πολιτισμών, πρέπει να καταδικάζεται με την ίδια αποτελεσματικότητα και αποφασιστικότητα όπως η βία κατά των λαών. Η διεθνής κοινότητα πρέπει να ενεργήσει έγκαιρα και με αποφασιστικό τρόπο, για να προστατεύσει ό, τι είναι ακόμα δυνατό να διατηρηθεί”.³

Επίσης κατά την διάρκεια της 39ης συνεδρίασης της Επιτροπής για την Παγκόσμια Πολιτιστική Κληρονομιά της UNESCO με απόφασή της καταδίκασε τις καταστροφές εναντίον της πολιτιστικής κληρονομιάς του Ιράκ και της Συρίας από το Ισλαμικό Κράτος: «Οι εσκεμμένες επιθέσεις εναντίον κτιρίων αφιερωμένων στη θρησκεία, στην παιδεία, στην τέχνη, στην επιστήμη ή στη φροντίδα της (ανθρώπινης) υγείας καθώς

³ Armenian Youth Federation of Greece, Νοέμβριος 2015, Το Αζερμπαϊτζάν προσπαθεί να νοθεύσει την πολιτιστική κληρονομιά της Αρμενίας. Διαθέσιμο στο: <https://ayf.gr/to-azermipaitzan-prospathe-i-na-notheusei-thn-politistiki-klhronomia-kai-thn-istoria-ths-armenias/> [Τελευταία πρόσβαση: 01/04/21.]

και εναντίον ιστορικών μνημείων ενδέχεται να συνιστούν εγκλήματα πολέμου», επισημαίνει στην απόφασή της.⁴

Οι πόλεμοι ανέκαθεν αποτελούσαν σημαντική απειλή για τη διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, αφού συνήθως έχουν ως αποτέλεσμα την λεηλασία και καταστροφή της (Παπαδοπούλου, 2018). Η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς ισούται με καταστροφή της μνήμης και της ταυτότητας του λαού, με τελικό επακόλουθο τον αφανισμό του.

Η πολιτιστική κληρονομιά του λαού αποτελεί το σημείο αναφοράς και ύπαρξής του. Είναι ο παράγοντας δημιουργίας και διατήρησης της εθνικής του ταυτότητας και αποτελεί μέρος τόσο της οικονομικής του δύναμης όσο και της κοινωνικής του ευημερίας. Η διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς επιβάλλεται να είναι μέρος της πολιτικής του κάθε κράτους εάν θέλει να συνεχίσει την ιστορία του. Οι επιπτώσεις από την καταστροφή της συνεπάγεται το τέλος της ιστορίας του. Για παράδειγμα, οι καταστροφές που γίνονται τις τελευταίες δεκαετίες στην Μέση Ανατολή από το Ισλαμικό Κράτος, οδηγούν στην εξάλειψη του πολιτισμού της Ανατολής.

Για την προστασία του χρειάζεται συνεργασία των κρατών με κοινούς στόχους αλλά και εκπαίδευση του λαού, υιοθέτηση Διεθνών Συμβάσεων και εφαρμογή εθνικών νομοθεσιών.

1.4 Επιστροφή – Απόδοση - Επαναπατριsmός

«Η επιστροφή ενός έργου τέχνης στην χώρα που το δημιούργησε δίνει την δυνατότητα στο λαό της να ανακαλέσει ένα τμήμα της μνήμης και της ταυτότητάς του και αποδεικνύει ότι ο διάλογος μεταξύ των πολιτισμών που διαμορφώνει την ιστορία του κόσμου, συνεχίζεται μέχρι σήμερα σε μια ατμόσφαιρα αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ των κρατών». Αυτά αναφέρει στο άρθρο του, «Μια έκκληση για την επιστροφή της αναντικατάστατης πολιτιστικής κληρονομιάς σε αυτούς που την δημιούργησαν» ο Amadou-Mahtar M' Bow, πρόεδρος της UNESCO το 1978 (M' Bow, 1978).

⁴ UNESCO: «Εγκλήματα πολέμου» οι επιθέσεις στα μνημεία. Καταστροφές μνημείων από το Ισλαμικό Κράτος, Ιούλιος 2015. Διαθέσιμο στο: <https://www.archaiologia.gr/blog/2015/07/01/unesco-%CE%B5%CE%B3%CE%BA%CE%BB%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AD%CE%BC%CE%BF%CF%85-%CE%BF%CE%B9-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%83%CF%84/> [Τελευταία πρόσβαση: 01/04/21]

Πολλές ήταν και είναι οι απόψεις οι οποίες κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί και εξεταστεί σε ότι αφορά στον επαναπατρισμό των αντικειμένων στα έθνη-κράτη κληρονόμους. Μερικά από τα ερωτήματα τα οποία έχουν αναφερθεί είναι, ποιος μπορεί να κατέχει το παρελθόν», ποιος έχει δικαίωμα να κρατήσει τα λάφυρα του πολέμου και αν μπορεί κανείς να κατέχει την ιστορία κάποιου άλλου; (Reppas, 2020).

Οι όροι «επιστροφή» «απόδοση» και «επαναπατρισμός» μπορεί να έχουν το ίδιο τελικό αποτέλεσμα και να χρησιμοποιούνται εναλλακτικά χωρίς καμία διάκριση μεταξύ τους. Στην ουσία όμως χρησιμοποιούνται υπό διαφορετικές περιστάσεις, αναλόγως των συνθηκών υπό τις οποίες έχουν εξαχθεί από τον τόπο καταγωγής τους, που διεκδικεί και την επιστροφή τους (Μουσταίρα, 2011).

Στην περίπτωση της λεηλασίας κατά τη διάρκεια πολέμων, σύμφωνα με τον W. Kowalski, χρησιμοποιείται ο όρος «απόδοση» (Stamatoudi, 2011) αφού η πράξη αυτή χαρακτηρίζεται πάντα ως παράνομη και επιβάλλεται πλήρης αποκατάσταση (Cognu, 2010). Ο όρος «επιστροφή» αναφέρεται στα πολιτιστικά αγαθά τα οποία απομακρύνθηκαν από τη χώρα καταγωγής τους, είτε παράνομα είτε εν καιρώ κατοχής και μετά το πέρας αυτής επέστρεψαν πίσω. Ο όρος «επαναπατρισμός» αποδίδεται στα πολιτιστικά αγαθά τα οποία διεκδικούνται από ντόπιους πληθυσμούς και στην επιστροφή των αγαθών στον τόπο καταγωγή τους. Ο όρος δεν συνδέεται τόσο με την προέλευση του ιδιοκτήτη αλλά με την προέλευση του αγαθού (Μουσταίρα, 2011).

1.5 Συντήρηση

Η συντήρηση αποτελείται από επεμβάσεις οι οποίες εφαρμόζονται στα μνημεία/πολιτιστικά αντικείμενα με τέτοιο τρόπο ώστε να σταθεροποιηθεί και να επιβραδυνθεί ο ρυθμός φθοράς τους (ECCO, 2002). Η πιο συνήθης εργασία που γίνεται στη συντήρηση είναι ο καθαρισμός του έργου, η απομάκρυνση δηλαδή των επικαθήσεων, οι οποίες κρίνονται ως επιβλαβείς (Χατζηδάκη, 2001). Σε αρκετές περιπτώσεις, σε έργα ενδέχεται να γίνουν επεμβάσεις σταθεροποίησης, εφόσον χρειάζονται, με συγκολλήσεις, στερεώσεις, εμποτισμούς κλπ (Γεωργάκη, 2012).

Τα πολιτιστικά αντικείμενα, αποτελούν ιστορικά τεκμήρια, διατηρώντας μοναδική σχέση με την ιστορία και συμβάλλοντας στην ερμηνεία του παρελθόντος (Pearce, 1994). Βάσει αυτού, ο Κώδικας Δεοντολογίας Συντηρητών θέτει ρητά τις υποχρεώσεις έναντι των έργων. Το άρθρο 6 αναφέρει «την υποχρέωση στο σεβασμό και την

αισθητική, ιστορική, υλική και δομική αρτιότητα των αντικειμένων». Στο άρθρο 9 γίνεται αναφορά στην έκταση του δικαιώματος της επέμβασης και διασαφηνίζεται ότι «πρέπει να περιορίζονται στις ελάχιστες αναγκαίες», και στο άρθρο 10 αναφορικά με τα υλικά χρήσης προβλέπεται ότι θα πρέπει «να μην θίγουν την αυθεντική υπόσταση του αντικειμένου και να μην παρακωλύουν μελλοντικές επεμβάσεις και αναλύσεις» (Υ.Α. ΥΠΠΟ/ΓΝΟΣ/11371, 2000). Το κάθε αντικείμενο έχει τη δική του μοναδική αξία γι' αυτό και θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με τη δέουσα σημασία (Cane, 2009), πέραν όμως αυτού δεν υπάρχουν κανόνες καθολικής εφαρμογής έτσι η κάθε περίπτωση πρέπει να τυγχάνει διαχείρισης ως μοναδική και να έχει το δικό της ξεχωριστό τρόπο αντιμετώπισης (Stanley-Price, 2009).

Η συντήρηση στοχεύει στη «διαφύλαξη του συνόλου της πολιτιστικής κληρονομιάς ανεξάρτητα από τον ιδιοκτήτη, την παλαιότητα, το βαθμό πληρότητας ή την αξία» και υπέχει ευθύνης απέναντι «στον κάτοχο, τον δημιουργό, το κοινό και τις επόμενες γενιές» (ECCO, 2002). Ακόμη, «συμβάλλει στην αντίληψη, εκτίμηση και κατανόηση της πολιτιστικής κληρονομιάς λαμβάνοντας υπόψη το πλαίσιο του περιβάλλοντος, τη σημασία και τα φυσικά χαρακτηριστικά» (ECCO, 2002).

Η ανάγκη συντήρησης του κάθε μνημείου είναι ανάλογη της αξίας που του προσδίδεται. Ταυτόχρονα η συντήρησή του είναι αυτή που αυξομειώνει την αξία του. Εξάλλου τα μνημεία από μόνα τους φέρουν πολλαπλές αξίες οι οποίες και μεταβάλλονται στο χρόνο (Jones & Holden, 2008 στο Richmond & Bracker, 2009). «Η συντήρηση είναι αναγκαίο και σημαντικό στοιχείο στην καθιέρωση και διατήρηση της πολιτιστικής αξίας», όπως αναφέρει ο Cane (2009). Ο τρόπος όμως με τον οποίο αντιμετωπίζουμε τα μνημεία είναι ενδεικτικός της αξίας και σημασίας που η κοινωνία τους αποδίδει καθώς «αυτό που συντηρούμε είναι μια δήλωση για το τι σεβόμαστε, ποιοι είμαστε και ποιοι επιθυμούμε να γίνουμε» (Jones & Holden, 2008 στο Williams, 2013). Οι αξίες που προσδιορίζουν τί, σε ποιο βαθμό και πώς θα συντηρηθεί, διαμορφώνονται από κοινωνικούς παράγοντες και ακολουθούν τις μεταβολές τους (Avrami, 2009).

Το κάθε έργο τέχνης αντιμετωπίζεται πάντα ως μοναδικό. Η πρόκληση για τον συντηρητή στην περίπτωση συλημένων έργων γίνεται πιο περίπλοκη. Τα έργα αυτά συνήθως κατά τη σύληση τους υπόκεινται σε φθορές. Οι φθορές αυτές τις περισσότερες φορές αντιμετωπίζονται επιπόλαια και εμπειρικά για να μπορέσουν να

προωθηθούν στην αγορά. Μετά την ανάκτηση τους, ο συντηρητής έρχεται αντιμέτωπος με την αρχή της ελάχιστης επέμβασης και αυτήν της διατήρησης των ιστορικών στοιχείων (αλλοιώσεων) που δηλώνουν την πορεία του αντικειμένου στο χρόνο. Ο ρόλος του συντηρητή είναι να επιβραδύνει στο ελάχιστο τους μηχανισμούς φθοράς του έργου διατηρώντας όλες τις πληροφορίες που αυτό φέρει μαζί του στην περίοδο της ζωής του. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι παλαιότερες επεμβάσεις που είχαν δεχτεί τα έργα αποτελούν για αυτά μέρος της ιστορίας τους. Κάπου εδώ τίθεται το δίλημμα αφαίρεσης των παλαιότερων επεμβάσεων ή όχι. Επίσης ένα άλλο θέμα που προκύπτει από τις λάθος επεμβάσεις που γίνονται στα έργα αυτά είναι η χρήση μη αντιστρεπτών υλικών. Σε αυτή την περίπτωση η οποιαδήποτε επέμβαση από τον συντηρητή δεν μπορεί να αποφέρει κανένα ικανοποιητικό αποτέλεσμα (Τηλεφωνική επικοινωνία Μαστογιάννης⁵).

⁵ Συντηρητής Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης Μουσείου Πόλεως των Αθηνών.

Κεφάλαιο 2

Μεθοδολογία έρευνας

2.1 Σκοπός και αναγκαιότητα της έρευνας

Σκοπός της εργασίας είναι η επισκόπηση του θεσμικού και νομοθετικού πλαισίου της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς εν καιρώ πολέμου σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο καθώς και του ρόλου που διαδραματίζουν οι διεθνείς οργανισμοί στην προστασία αυτή. Επίσης, στόχος είναι η ανάλυση των πρακτικών εφαρμογών αυτού του πλαισίου και της αποτελεσματικότητάς τους.

Στο πιο πάνω πλαίσιο, θα παρουσιαστούν παραδείγματα κακής εφαρμογής του πλαισίου προστασίας, με αποτέλεσμα τη μη αναστρέψιμη καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς. Εκτενέστερη έμφαση θα δοθεί στην περίπτωση της λεηλασίας των ψηφιδωτών της Παναγίας της Κανακαριάς που βρίσκεται στο κατεχόμενο έδαφος της Κύπρου και τη δικαστική διεκδίκησή τους, με απώτερο στόχο την εξέταση των επιπτώσεων των πολεμικών συγκρούσεων στις αρχαιότητες και των προκλήσεων για τη διατήρηση και προστασία τους.

Η έκταση του προβλήματος της αρχαιοκαπηλίας στις μέρες μας είναι πολύ μεγάλη, ιδιαίτερα σε χώρες που μαστίζονται από πολεμικές συρράξεις. Όπως φάνηκε πρόσφατα και στη Συρία με την καταστροφή της Παλμύρας από το ISIS, το πρόβλημα αυτό δεν είναι κάτι που αφορά μόνο το παρελθόν αλλά είναι ένα διαχρονικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν όλες οι χώρες εν καιρώ πολεμικών συρράξεων. Επομένως, είναι ανάγκη αλλά και χρέος προς τις επόμενες γενεές να μελετηθεί εκτενώς η ζημιά που προκαλούν οι λεηλασίες της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και οι τρόποι προστασίας τους τόσο σε καιρό πολέμου όσο και σε καιρό ειρήνης. Οι καταστροφές αυτές διακόπτουν την αλυσίδα της ιστορικής και πολιτιστικής μνήμης ενός λαού. Το παράδειγμα της Κύπρου είναι χαρακτηριστικό για την ανάδειξη του προβλήματος της

καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και την ανάγκη για ανάδειξη των σχετικών προκλήσεων και πιθανών λύσεων.

Η έρευνα θα αναδείξει την αναγκαιότητα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς όχι μόνο από νομικής πλευράς, αλλά και από πλευράς πρακτικής εφαρμογής ήτοι αποκατάστασης και συντήρησης. Η πρακτική πλευρά είναι αυτή η οποία αποκαθιστά την αλυσίδα της ιστορικής μνήμης και στον τομέα αυτό η επιστημονική έρευνα είναι κάπως περιορισμένη.

2.2 Κύρια ερευνητικά ερωτήματα και μεθοδολογία

Η παρούσα έρευνα θα απαντήσει στα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Ποιο είναι το διεθνές νομοθετικό και θεσμικό πλαίσιο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια εχθροπραξιών και συρράξεων και πως αυτό αξιολογείται ως προς την αποτελεσματικότητά του;
2. Πώς αξιολογείται ο ρόλος που διαδραματίζουν οι διεθνείς οργανισμοί στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε καιρό πολέμου και πώς μπορεί να ενισχυθεί η συμβολή τους;
3. Ποιες είναι οι επιπτώσεις των πολεμικών συγκρούσεων στις αρχαιότητες και πως αντιμετωπίστηκαν στην περίπτωση της λεηλασίας που υπέστη η εκκλησία της Παναγίας Κανακαριάς στη Λυθράγκωμη μετά την κλοπή των ψηφιδωτών της;
4. Ποιες είναι οι συνέπειες της φθοράς που προκαλούν οι λεηλασίες και η εγκατάλειψη και ποιες οι προκλήσεις για τη διατήρηση και συντήρησή τους;

Για την εργασία αυτή έγινε μελέτη πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας καθώς και εξέταση διεθνών συμβάσεων και νομοθεσιών σε ό,τι αφορά την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς εν καιρώ πολέμου.

Εξετάστηκε η εκκλησία της Παναγίας της Κανακαριάς ως μελέτη περίπτωσης για την κλοπή των περίφημων ψηφιδωτών της, τον επαναπατρισμό και τη συντήρησή τους. Παράλληλα με αυτήν εξετάστηκαν περιληπτικά κάποιες παρόμοιες υποθέσεις άλλων χωρών.

Σχεδιάστηκε ποιοτική έρευνα με ημιδομημένες συνεντεύξεις (Kvale, 2007 & Ίσαρη και Πουρκός, 2015) σε ό,τι αφορά τις καταστροφές που έγιναν στην εκκλησία της Παναγίας της Κανακαριάς τόσο από τους αρχαιοκάπηλους όσο και από τον ίδιο το χρόνο στον οποίο επιτράπηκε να λειτουργήσει σαν εχθρός (για τη μεθοδολογία των συνεντεύξεων βλέπε υποκεφάλαιο 2.3.2).

2.3 Συλλογή δεδομένων

2.3.1 Βιβλιογραφία – Δημοσιεύσεις

Για την περιγραφή και παρουσίαση των ορισμών αλλά και για τις διεθνείς συμβάσεις και νομοθεσίες μελετήθηκε ελληνική και ξένη βιβλιογραφία. Όσον αφορά τη δικαστική διαμάχη για τη διεκδίκηση των κλαπέντων ψηφιδωτών της εκκλησίας έγινε μελέτη πέραν από τη βιβλιογραφία, σε άρθρα και δημοσιεύσεις κυρίως από νομικής πλευράς αλλά και των ίδιων των αποφάσεων του δικαστηρίου.

2.3.2 Συνεντεύξεις

Στόχος των συνεντεύξεων ήταν να συλλεγούν δεδομένα για να απαντηθούν τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποιες είναι οι επιπτώσεις των πολεμικών συγκρούσεων στις αρχαιότητες και πως αντιμετωπίστηκαν στην περίπτωση της λεηλασίας που υπέστη η εκκλησία της Παναγίας Κανακαριάς στη Λυθράγκωμη μετά την κλοπή των ψηφιδωτών της;
- Ποιες είναι οι συνέπειες της φθοράς που προκαλούν οι λεηλασίες και η εγκατάλειψη;
- Ποιες οι προκλήσεις για τη διατήρηση και συντήρησή τους;

Για τη συλλογή των απαραίτητων πληροφοριών δημιουργήθηκαν τρεις ομάδες επιστημόνων με ειδικά ξεχωριστά ερωτηματολόγια τα οποία καταρτίστηκαν απευθυνόμενα στην κάθε ομάδα ξεχωριστά (βλέπε Παράρτημα Α).

Η πρώτη ομάδα αφορούσε αρχαιολόγους / ιστορικούς τέχνης. Στόχος των συνεντεύξεων ήταν:

A) Η αναφορά και επιβεβαίωση της σημαντικότητας των ψηφιδωτών και τοιχογραφιών που κοσμούν την εκκλησία της Παναγίας Κανακαριάς, τόσο για την πολιτιστική κληρονομιά της Κύπρου, όσο και καθεαυτό ως έργο.

B) Η διερεύνηση των επιπτώσεων των πολεμικών συγκρούσεων στις αρχαιότητες και πως αντιμετωπίστηκαν στην περίπτωση της λεηλασίας που υπέστη η εκκλησία της Παναγίας Κανακαριάς στη Λυθράγκωμη μετά την κλοπή των ψηφιδωτών της.

Για την επίτευξη του στόχου έγιναν συνεντεύξεις με την Άννα Μαραγκού (1 – Αρχαιολόγος, Ιστορικός Τέχνης) και τον Ανδρέα Φούλια (2 – Βυζαντινολόγος, μέλος Τεχνικής Επιτροπής UNDP).

Η δεύτερη ομάδα αφορούσε τους συντηρητές των υπό εξέταση ψηφιδωτών και την παραλαβή τους από το εξωτερικό, την επιστροφή τους, τη συντήρηση και την έκθεση τους. Εφικτό ήταν να επικοινωνήσω μόνο με ένα άτομο από την ομάδα αυτή. Πληροφορίες όμως αντλήθηκαν και από δημοσιευμένη συνέντευξη άλλου μέλους της ομάδας, κατόπιν επικοινωνίας μαζί του. Στόχος ήταν να απαντηθούν ερωτήματα που αφορούσαν:

- Το μέγεθος της καταστροφής που προκλήθηκε στα ψηφιδωτά με την αποτοίχιση τους, τη λαθραία μετακίνηση τους μέχρι και την επιστροφή του.
- Τη διαδικασία συντήρησης τους καθώς και το μέγεθος αποκατάστασης τους
- Το πόσο εφαρμόσιμος ήταν ο κώδικας δεοντολογίας της συντήρησης στην περίπτωση αυτή και αν η κατάσταση που βρίσκονταν τα εν λόγω ψηφιδωτά βοηθούσε στην εφαρμογή του.
- Τη σημερινή έκθεση τους

Συνέντευξη πάρθηκε από τον Αναστάση Ανδρέου (4 – Συντηρητής, Μέλος της ομάδας μελέτης της εκκλησίας για τα UNDP) και άλλες πληροφορίες πάρθηκαν από την συνέντευξη του Λευτέρη Χαραλάμπους, κατόπιν συνεννόησης μαζί του (Συντηρητής Τμήματος Αρχαιοτήτων).

Τέλος η τρίτη ομάδα περιλάμβανε τα μέλη της ομάδας των United Nations Development Programme (UNDP) και τις καλές πρακτικές τους σε ό,τι αφορά τα έργα συντήρησης

που γίνονται τα τελευταία χρόνια σε μνημεία των κατεχομένων και κατ' επέκταση αυτό το διάστημα στην ίδια την εκκλησία της Παναγίας της Κανακαριάς.

Για την επίτευξη αυτού του στόχου έγιναν συνεντεύξεις με τον Ρογήρο Ίλλαμπα (3 - Πολιτικός Μηχανικός - Μέλος της ομάδας μελέτης της εκκλησίας) καθώς επίσης και από τους Μαραγκού, Φούλια και Ανδρέου στους οποίους επίσης τέθηκαν οι επιπλέον ερωτήσεις που τους αφορούσαν ως μέλη της ομάδας των μελετητών.

Για διευκόλυνση της ανάλυσης οι ερωτηθέντες θα παραθέτονται μέσα στο κείμενο με την αρίθμηση η οποία αναγράφεται πιο πάνω δίπλα από το όνομά τους. Μαζί με την συνέντευξη όλοι οι ερωτηθέντες υπέγραψαν το έντυπο συγκατάθεσης δίνοντας μας άδεια χρήσης των δεδομένων.

Κεφάλαιο 3

Θεσμικό και νομικό πλαίσιο προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

3.1 Θεσμοί προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε διεθνές επίπεδο

Η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιά προσδιορίζεται ως μια οικουμενική αξία, η οποία γεννάται στο παρελθόν, διέπει το παρόν και μεταφέρεται στο μέλλον με μια νοητή αλυσίδα η οποία συνδέει διαφορετικές γενιές. Τα πολιτιστικά αγαθά είναι μια κοινή κληρονομιά για όλη την ανθρωπότητα και δεν ανήκει αποκλειστικά σε ένα λαό (Μυλωνόπουλος, 2006). Η προστασία της τείνει να μετατρέπεται σε ανάγκη επιβίωσης των λαών και απτή απόδειξη της ιστορίας τους. Χωρίς αυτή ο κάθε λαός μοιάζει να χάνει την ταυτότητα και τη μνήμη του. Η ύπαρξη και η διατήρηση της αντίθετα μοιάζει να ενδυναμώνει τους δεσμούς των κοινωνιών και να συμβάλει στη μόρφωση των μελλοντικών γενιών.

Διαχρονικά οι παράγοντες που προκαλούν βλάβη και καταστροφή στην πολιτιστική κληρονομιά μιας χώρας ήταν κυρίως η λεηλασία ειδικότερα σε περιόδους πολεμικών συρράξεων και τρομοκρατικών ενεργειών. Η προστασία της ωστόσο επιτυγχάνεται σε δύο επίπεδα: μέσω εσωτερικών δημοσίων θεσμικών φορέων και μέσω διεθνών φορέων όπως είναι οι διεθνείς οργανισμοί. Σε κρατικό επίπεδο, το κράτος αναλαμβάνει τη θέσπιση ειδικών σχετικών νομοθεσιών αλλά και δράσεις που οργανώνονται με πρωτοβουλία κοινωνικών συνόλων. Σε διεθνές επίπεδο η προστασία παρέχεται μέσα από τη συμβολή διακυβερνητικών οργανισμών όπως η UNESCO με την επικύρωση

συμβάσεων, του Συμβουλίου της Ευρώπης με τα νομοθετικά του κείμενα και από μη κυβερνητικούς οργανισμούς όπως, το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων, το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Χωρών και του Οργανισμού Πόλεων της Παγκόσμιας Κληρονομιάς (OWHC) (Μυλωνόπουλος, 2006).

Μέσα από μία σύντομη ιστορική ανασκόπηση γίνεται αμέσως αντιληπτό ότι η καταστροφή, η κλοπή αλλά και ο σφετερισμός μνημείων, έργων τέχνης και πολιτιστικής κληρονομιάς των λαών, έχει βαθιές ρίζες. Ειδικότερα σε περιόδους πολέμου παρατηρείται έντονα το φαινόμενο της κλοπής έργων από τους κατακτητές, στα πλαίσια ενός «άγραφου νόμου» που υπαγόρευε την αρπαγή τους ως «λάφυρα πολέμου» (Κόνσολα, 1995). Η παγκόσμια οικουμενική πλέον ανάγκη για διαφύλαξη και προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, ως συνέχεια του παγκόσμιου πολιτισμού προτάσσει όπως διεθνείς οργανισμοί δημιουργήσουν τόσο νομικά κείμενα όσο και δεσμευτικές συμβάσεις. Η ανάγκη προστασίας δεν επικεντρώνεται στη συντήρηση και διαφύλαξη τους μόνο σε καιρό ειρήνης αλλά ιδιαίτερη έμφαση δίνεται επιπλέον και στη προστασία τους σε περιόδους πολέμου, όπου ο κίνδυνος βεβήλωσης και καταστροφής τους είναι πολύ μεγαλύτερος (Μυλωνόπουλος, 2006).

3.2 Διεθνείς Συμβάσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε καιρό πολέμου

3.2.1 Κώδικας Lieber

Κατά τη διάρκεια του Αμερικανικού Εμφυλίου, το Υπουργείο Πολέμου των ΗΠΑ δημοσιεύει, το 1863, έγγραφο με τίτλο «Οδηγίες για τη Συμπεριφορά των Ένοπλων Δυνάμεων των Ηνωμένων Πολιτειών στο Πεδίο της μάχης», ευρύτερα γνωστό ως «Κώδικας Lieber». Ο κώδικας συντάχθηκε από τον Francis Lieber, κατόπιν οδηγίων του αμερικανού προέδρου Αβραάμ Λίνκολν ο οποίος και τον υπέγραψε. Η ενέργεια αυτή, αντικατόπτριζε την επιθυμία του Λίνκολν να δημιουργήσει κώδικα σωστής συμπεριφοράς του στρατού κατά τη διάρκεια του πολέμου (Forrest & Crain, 2007).

Ο Κώδικας συνιστάται από 157 άρθρα και είναι χωρισμένος σε 8 θεματικές ενότητες. Παρά το γεγονός ότι δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα, εντούτοις έχει τεράστια νομική αξία, όντας ένα από τα πρώτα κείμενα που αναφέρονται στο ανθρωπιστικό δίκαιο. Ο Κώδικας χρησιμοποιήθηκε αργότερα ως πρότυπο των επόμενων κωδικοποιήσεων και

διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη νομοθεσία για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς (Atzamidaki, 2012). Το άρθρο 14 καθορίζει ότι η διεξαγωγή του πολέμου γίνεται από στρατιωτική αναγκαιότητα και μόνο. Η ενότητα 2 αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στην προστασία της δημόσιας και ιδιωτικής περιουσίας του εχθρού. Σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά είναι τα άρθρα 34, 35 και 36 (Atzamidaki, 2012:5). Το άρθρο 34 παρέχει προστασία σε κινητά και ακίνητα πολιτιστικά αγαθά και κτήρια, όπως εκκλησίες, εκπαιδευτικά ιδρύματα, μουσεία κλπ τα οποία δεν πρέπει να θεωρούνται δημόσια ως προνοεί το άρθρο 31. Το άρθρο 35 απαιτεί την προστασία σε κλασικά έργα τέχνης, βιβλιοθήκες, επιστημονικές συλλογές και πολύτιμα πολιτιστικά αγαθά, αλλά και σε κτήρια τα οποία βρίσκονται σε οχυρωμένες περιοχές υποδεικνύοντας όπως γίνονται απαραίτητες διεργασίες ασφάλισής τους, ώστε που να αποφεύγεται η φθορά, ο βομβαρδισμός ή η καταστροφή τους.

Στο άρθρο 36 δίνεται η δυνατότητα στους κατακτητές να κατάσχουν τα έργα τέχνης και να τα εξάγουν εκτός της χώρας προς προστασία τους και όταν αποκατασταθεί η ειρήνη να τα επιστρέψουν, αφαιρώντας τους όμως το δικαίωμα της οικονομικής εκμετάλλευσης αυτών.

Στον Κώδικα Lieber επίσης κωδικοποιείται για πρώτη φορά το δίκαιο του πολέμου, με εγχειρίδιο συμπεριφοράς του στρατού έναντι των κατακτηθέντων. Παρότι ο κώδικας δεν συντάχθηκε κατά τη διάρκεια κάποιας διεθνούς σύρραξης, εντούτοις υιοθετήθηκε από την Διακήρυξη των Βρυξελλών για το Δίκαιο του Πολέμου το 1874 με το άρθρο 8 το οποίο προέβλεπε ότι η όποια κατάσχεση, καταστροφή ή ηθελημένη ζημιά σε πολιτιστικά αγαθά έχριζε δικαστικής διαδικασίας από τις αρμόδιες αρχές, καθώς και με το άρθρο 17 που προνοεί ότι σε περίπτωση πολιορκίας ή βομβαρδισμού όλα τα κτήρια αφιερωμένα στη τέχνη, επιστήμες και σε φιλανθρωπικούς σκοπούς θα πρέπει να προφυλάσσονται (UNESCO, 2005). Επιρροές επίσης είχε και στο Εγχειρίδιο της Οξφόρδης του Ινστιτούτου Διεθνούς Δικαίου το 1880 το οποίο απαγόρευσε τη λεηλασία περιουσιακών στοιχείων του εχθρού και περιλάμβανε διατάξεις που απαγορεύουν την καταστροφή σε πολιτιστικά αντικείμενα (Drazewska, 2015).

3.2.2 Συμβάσεις Χάγης 1899 και 1907

Η ανάγκη για κωδικοποίηση του δικαίου του πολέμου εξαιτίας, της ανάγκης να αποδοθεί έμφαση στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, η Ρωσία ζήτησε τη σύγκληση διεθνούς διάσκεψης για το θέμα. Έτσι το 1899 και το 1907 πραγματοποιούνται διεθνείς συνδιασκέψεις στην Χάγη με συμμετοχή 26 κρατών. Αποτέλεσμα ήταν η σύνταξη των συμβάσεων της Χάγης, οι οποίες απαγορεύουν τις λεηλασίες σε εμπόλεμες ζώνες (Γραμματικάκη – Αλεξίου, 2002).

Στις προαναφερόμενες συμβάσεις γίνεται και αναφορά στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών, αν και κεντρικό τους θέμα είναι τόσο η ειρηνική διευθέτηση των διεθνών διαφορών όσο και το δίκαιο του πολέμου (Κόνσολα, 1995).

Η Συνθήκη IV του 1907, αναφέρεται στους κανόνες και τα έθιμα του πολέμου στην ξηρά και παρέχει προστασία στην πολιτιστική Κληρονομιά με τα άρθρα 25, 27, 28 και 56.

Το άρθρο 25 προβλέπει ότι «απαγορεύεται επίθεση ή βομβαρδισμός, με οποιοδήποτε τρόπο, πόλεων, χωριών, κατοικιών ή κτιρίων που είναι ανοχύρωτα» (Ο' Keefe, 2006).

Το άρθρο 27 αναφέρει «κατά τις πολιορκίες και τους βομβαρδισμούς, πρέπει να λαμβάνονται όλα τα μέτρα, έτσι ώστε, κατά το δυνατό, να παραμένουν άθικτα τα οικοδομήματα τα οποία αφιερώνονται στη θεία λατρεία, τις τέχνες, τις επιστήμες και την αγαθοεργία, τα ιστορικά μνημεία ... υπό την προϋπόθεση, όμως, να μην χρησιμοποιούνται εκείνη τη χρονική στιγμή για στρατιωτικούς σκοπούς» Τα κτήρια αυτά είναι υποχρέωση του πολιορκημένου να τα έχει υποδείξει με κάποιο τρόπο εκ των προτέρων.

Στο άρθρο 28 αναφέρει «η λεηλασία μιας πόλης ή ενός τόπου, ακόμη και κατά την επίθεση απαγορεύεται».

Το άρθρο 56 χαρακτηρίζει την περιουσία που είναι αφιερωμένη σε λατρεία, φιλανθρωπία, εκπαίδευση, τέχνη και επιστήμη ως ιδιωτική, έστω και αν ανήκει στο Κράτος. Η οποιαδήποτε εσκεμμένη καταστροφή τους απαγορεύεται και θα πρέπει να διώκεται νομικά. (Boylan, 2001)

Όμως, εξ' όσων αποδείχθηκε εμπράκτως από τις καταστροφές που έγιναν κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Συμβάσεις αυτές κάθε άλλο παρά εφαρμόστηκαν (Κόνσολα, 1995).

Παρά ταύτα, τα κείμενα των εν λόγω συμβάσεων θεωρούνται πλέον εθιμικό διεθνές δίκαιο από το οποίο όλα τα κράτη δεσμεύονται, ακόμη και αυτά που δεν έχουν υπογράψει (Γραμματικάκη – Αλεξίου, 2002).

3.2.3 Σύμβαση της Χάγης 1954

Οι καταστροφές που προκάλεσε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν ολέθριες. Παρά την ύπαρξη του Κώδικα Lieber για το δίκαιο του πολέμου και τις συμβάσεις της Χάγης του 1899 και 1907 που είχαν προηγηθεί, η προστασία και ο σεβασμός απέναντι στην πολιτιστική κληρονομιά όχι μόνο δεν αποδόθηκαν όπως πηγάζει από τα εν λόγω νομικά κείμενα, αλλά αντίθετα το μένος και η καταστροφή άφησαν ανυπολόγιστες ζημιές.

Απόρροια αυτών των καταστροφών ήταν η δημιουργία της ανάγκης όπως η διεθνής και ευρωπαϊκή κοινότητα στρέψει την προσοχή της στην έμπρακτη εφαρμογή της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς ως «απομεινάρια αρχαίων και σύγχρονων πολιτισμών» (Γραμματικάκη – Αλεξίου, 2002).

Στο πλαίσιο αυτό, το 1954 μετά από ολλανδική πρόταση, η UNESCO συγκαλεί συνδιάσκεψη στη Χάγη με συμμετοχή πενήντα έξι κρατών. Αποτέλεσμα αυτής ήταν η Σύμβαση για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης, οι Κανονισμοί Εκτέλεσης, το πρώτο της πρωτόκολλο και τρεις αποφάσεις (Boylan, 2001) τα οποία κυρώθηκαν τότε από 99 χώρες (Γραμματικάκη – Αλεξίου, 2002). Τη σύμβαση αποτελούν 40 άρθρα, τα οποία χωρίζονται σε 7 κεφάλαια και ο Εκτελεστικός Κανονισμός με 21 άρθρα (Κόνσολα, 1995). Στο προοίμιο της η Σύμβαση αναφέρει ότι *«η ζημιά στην πολιτιστική ιδιοκτησία που ανήκει σε οποιονδήποτε άνθρωπο σημαίνει βλάβη στην πολιτιστική κληρονομιά όλης της ανθρωπότητας, αφού κάθε λαός συμβάλλει στην κουλτούρα του κόσμου · θεωρείται ότι η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει μεγάλη σημασία για όλο τον κόσμο και ότι αυτή η κληρονομιά θα λάβει διεθνή προστασία ως διεθνή πολιτιστική κληρονομιά»* (O'Keefe, 2006:94). Για πρώτη φορά γίνεται αναφορά σε νομική σύμβαση για την ανάγκη προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η Σύμβαση επίσης αναγνωρίζοντας τις ζημιές που έχει υποστεί ο πολιτισμός κατά τη διάρκεια των πολέμων, αλλά και τις

ζημιές που ενδέχεται να υποστεί ο πολιτισμός με τον ρυθμό εξέλιξης των τεχνικών των πολέμων, παρέχει προστασία στην κληρονομιά αυτή, τόσο κατά την διάρκεια πολεμικών συρράξεων, όσο και κατά τις περιόδους ειρήνης με τη λήψη των απαραίτητων μέτρων που ορίζεται ότι θα πρέπει να λαμβάνονται από τα κράτη (Bhat, 2016).

Στο προοίμιο της Σύμβαση ορίζονται τα πολιτιστικά αγαθά και η παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά, ανεξαρτήτως προέλευσης, τα οποία πρέπει να τυγχάνουν διεθνούς προστασίας. Η προστασία που παρέχει η σύμβαση διακρίνεται σε γενική και ειδική.

Η γενική προστασία (άρθρο 2) της Σύμβασης, παρέχεται σε όλα τα κινητά αγαθά ανεξαρτήτως προέλευσης και αφορά στη διαφύλαξη και τον σεβασμό προς αυτά. Με τον όρο «διαφύλαξη», ο οποίος περιλαμβάνεται στο άρθρο 3, γίνεται αναφορά στα προστατευτικά μέτρα τα οποία πρέπει να λαμβάνονται από τα κράτη σε καιρό ειρήνης έναντι των αγαθών, *«τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη δεσμεύονται να προετοιμάσουν εγκαίρως την ειρήνη για την προστασία της πολιτιστικής ιδιοκτησίας που βρίσκεται εντός της επικράτειάς τους έναντι των προβλεπόμενων επιπτώσεων ένοπλων συγκρούσεων, λαμβάνοντας μέτρα που θεωρούν κατάλληλα»* (UNESCO, 1954:2). Επιπλέον ο όρος «σεβασμός», ο οποίος αναφέρεται στο άρθρο 4, έχει να κάνει με τις υποχρεώσεις των κρατών σε καιρό πολέμου. Ο σεβασμός αυτός συνοψίζεται σε τέσσερα σημεία: *«στην αποφυγή από τα μέρη οποιασδήποτε χρήσης πολιτιστικής ιδιοκτησίας, του αντικειμένου καθώς και του περιβάλλοντος του, για σκοπούς που ενδέχεται να του προκαλέσουν φθορά ή καταστροφή, αποφυγή της όποιας εχθροπραξίας καθώς επίσης απαγόρευση κλοπής, λεηλασίας, βανδαλισμού σε πολιτιστικά αγαθά, αποφυγή οικειοποίησης και τέλος αποφυγή οποιασδήποτε αντίποινης πράξης»* (O'Keefe, 2006:120).

Αναφορικά με την ειδική προστασία, αυτή δεν παρέχεται σε όλα αλλά σε περιορισμένα καταφύγια, τα οποία μπορούν να λειτουργήσουν για προστασία των κινητών πολιτιστικών αγαθών. Παρέχεται επίσης σε κέντρα πόλεων όπου περιλαμβάνονται σπουδαία μνημεία υπό την προϋπόθεση ότι αυτά δεν βρίσκονται κοντά σε βιομηχανικά κέντρα ή μπορούν να απομακρυνθούν αλλά και ότι δεν θα γίνουν αντικείμενο χρήσης από τον στρατό (Χριστοφιλόπουλος, 2005). Τα καταφύγια αυτά για να τυγχάνουν της

ειδικής αυτής προστασίας σύμφωνα με το άρθρο 8, θα πρέπει να έχουν περιληφθεί από το κράτος στο «Διεθνή Κατάλογο Πολιτιστικών Αγαθών υπό Ειδική Προστασία» (Επίσημη Εφημερίδα Κυπριακής Δημοκρατίας, 1971).

Η σύμβαση περιέχει επίσης ρυθμίσεις για το πεδίο εφαρμογής και εκτέλεσής της, ως καθορίζεται με τον ενσωματωμένο Εκτελεστικό Κανονισμό. Η εφαρμογή της σύμβασης επιβλέπεται από την UNESCO, τις Προστάτιδες Δυνάμεις και τον Γενικό Επίτροπο.

Υποχρέωση των κρατών είναι να εκπαιδεύουν τον στρατό τους στις αρχές της Σύμβασης και να προετοιμάζονται εν καιρώ ειρήνης για σενάρια που πιθανόν να προκύψουν κατά τη διάρκεια πολέμου. Τα κράτη θα πρέπει να τοποθετούν στα υπό καθεστώς προστασίας καταφύγια το διακριτικό έμβλημα της μπλε ασπίδας η οποία σχεδιάστηκε ειδικά για να διακρίνεται από τα επιτιθέμενα κράτη με στόχο την αποφυγή επίθεσης. Η αδειοδότηση σήμανσης καταφυγίων ως «πολιτιστική ιδιοκτησία» εξασφαλίζεται και υπογράφεται από την αρμόδια αρχή του Κράτους (O'Keefe, 2016).

Το Πρώτο Πρωτόκολλο της Σύμβασης δίνει έμφαση στην προστασία των κινητών πολιτιστικών αγαθών και συγκεκριμένα στην απαγόρευση της εξαγωγής τους από το κατεχόμενο έδαφος. Επιφορτίζει το επιτιθέμενο κράτος με την ευθύνη να παρεμποδίσει την εξαγωγή τους από το οικείο έδαφος. Επιβάλλει την επιστροφή των παράνομων εξαχθέντων, εάν αυτά εντοπιστούν, στο κατεχόμενο έδαφος. Ορίζει επίσης, όπως όλα όσα έχουν τυχόν απομακρυνθεί από το κατεχόμενο έδαφος προς φύλαξη και προστασία, να επιστραφούν εκεί όπου ανήκουν (Paulson, 2017).

Μετά τις εχθροπραξίες της δεκαετίας του 1990 στη Γιουγκοσλαβία διαφάνηκε ότι η Σύμβαση αντιμετώπιζε προβλήματα και αδυναμίες ως προς την εφαρμογή της. Κατέστη, συνεπώς αδήριτη ανάγκη, η βελτίωσή της μέσα από την υιοθέτηση ενός δεύτερου Πρωτόκολλου. Το Δεύτερο Πρωτόκολλο εφαρμόζεται το 1999, χωρίς να τροποποιεί τις ρυθμίσεις της Σύμβασης, αλλά προβαίνοντας σε βελτιώσεις οι οποίες καθιέρωναν ένα νέο πιο αποτελεσματικό σύστημα προστασίας (Mainetti, 2004).

Το Δεύτερο Πρωτόκολλο αποτελείται από 47 άρθρα τα οποία ενεργοποιούν και εντείνουν περισσότερο τα μέτρα διαφύλαξης και σεβασμού των πολιτιστικών αγαθών κατά τη διάρκεια πολέμου, δημιουργώντας σύστημα ενισχυμένης προστασίας.

Ιδρύεται Επιτροπή και Ταμείο για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίοδο Ένοπλης Σύρραξης, έτσι ώστε να υποβοηθείται η εφαρμογή του Πρωτοκόλλου, στηρίζοντας μεταξύ άλλων και οικονομικά τα κράτη ώστε να μπορέσουν να υλοποιήσουν τα προπαρασκευαστικά μέτρα τα οποία πρέπει να λάβουν εν καιρώ ειρήνης για την προστασία των αγαθών (Mainetti, 2004).

Η ενισχυμένη προστασία παρέχεται στα πολιτιστικά αγαθά τα οποία έχουν σημαντική αξία για την ανθρωπότητα και προστατεύονται με επαρκή εσωτερικά νομικά και διοικητικά μέτρα καθώς τυγχάνουν και εξαιρέσης χρήσης τους από το στρατό ή όποιας άλλης χρήσης για στρατιωτικό όφελος. Το άρθρο 10 του εν λόγω πρωτοκόλλου ορίζει τρία κριτήρια βάσει των οποίων προσφέρεται η ενισχυμένη προστασία. Τα κριτήρια αυτά αφορούν: α) στην πολιτιστική κληρονομιά μεγάλης σημασίας για την ανθρωπότητα, β) στην αναγνώριση από το κράτος της υψηλής πολιτιστικής και ιστορικής σημασίας και να παρέχεται από αυτό η επαρκής διασφάλιση προστασίας με νομικά και διοικητικά μέτρα και γ) στην χρήση του για στρατιωτικούς σκοπούς ή της θωράκισης στρατιωτικών τοποθεσιών κατόπιν υπόδειξής τους από το κράτος (O'Keefe, 2006). Τα τρία αυτά κριτήρια πρέπει να συντρέχουν αθροιστικά.

Αξίζει να σημειωθεί το άρθρο 9 του δεύτερου πρωτοκόλλου το οποίο αναφέρεται στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε κατεχόμενο έδαφος. Με το σημείο (α) του άρθρου απαγορεύεται οποιαδήποτε παράνομη εξαγωγή, μεταβίβαση ή μεταφορά πολιτιστικής ιδιοκτησίας, στο σημείο (β) απαγορεύεται η οποιαδήποτε αρχαιολογική ανασκαφή στο κατεκτημένο έδαφος και στο σημείο (γ) απαγορεύεται η μετατροπή ή αλλαγή χρήσης πολιτιστικής ιδιοκτησίας με απώτερο σκοπό την καταστροφή ή απόκρυψη της ιστορικής ή επιστημονικής μαρτυρίας του. Μέσω του άρθρου αυτού καλεί τον κατακτητή να προστατεύσει τη πολιτιστική κληρονομιά του κατακτημένου εδάφους (UNESCO, 1999)

Στο Δεύτερο Πρωτόκολλο περιλαμβάνονται επίσης και ποινικές ρυθμίσεις. Παραβίαση του συνιστά κλοπή, ληλασία, παράνομη ιδιοποίηση και βανδαλισμό των πολιτιστικών αγαθών. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη θα πρέπει να έχουν λάβει όλα τα μέτρα ποινικοποίησης της παραβίασης, προς συμμόρφωση των γενικών αρχών του δικαίου (Γραμματικάκη – Αλεξίου, 2002).

3.2.4 Διακήρυξη της UNESCO για την Εσκεμμένη Καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (2003) – Unesco Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage

Η Διακήρυξη για την Εσκεμμένη Καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς ψηφίστηκε το 2003 στο Παρίσι μετά τις καταστροφές που έγιναν στο Μπαμιγιάν του Αφγανιστάν, όπου οι Ταλιμπάν ανατίναξαν αγάλματα του Βούδα. Τη διακήρυξη υιοθέτησαν όλα τα κράτη μέλη της UNESCO αλλά δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα.

Στη διακήρυξη γίνεται υπενθύμιση των προηγούμενων συμβάσεων ως προς την υποχρέωση που έχουν τα συμβαλλόμενα κράτη να προστατέψουν την Πολιτιστική Κληρονομιά από κακόβουλη καταστροφή, τόσο σε καιρό πολέμου, ή κατοχής όσο και σε καιρό ειρήνης, επισημαίνοντας την σπουδαιότητα της. Ταυτόχρονα εκδηλώνει και την ανησυχία της για την ύπαρξη και εφαρμογή των κανόνων με σαφείς υποχρεώσεις από το διεθνές δίκαιο (Vrdoljak, 2007).

Αναγνωρίζοντας την αξία που έχει για την ανθρωπότητα η Πολιτιστική Κληρονομιά, επισημαίνει ότι, «η ζημιά σε πολιτιστική ιδιοκτησία που ανήκει σε οποιονδήποτε άνθρωπο, σημαίνει βλάβη στην πολιτιστική κληρονομιά όλης της ανθρωπότητας, αφού κάθε λαός συμβάλλει στον πολιτισμό του κόσμου» (προοίμιο, παρ. 7).

Στο πρώτο της άρθρο η Διακήρυξη αναγνωρίζει τη σημασία της διαφύλαξης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς από τη διεθνή κοινότητα καθώς και την αναγκαιότητα να μεταλαμπαδευτεί αυτή η κληρονομιά αλώβητη στις επόμενες γενιές. Στα άρθρα 2 και 3 αναπτύσσεται το πεδίο εφαρμογής και τα μέτρα καταπολέμησης της εσκεμμένης καταστροφής, ενώ προβλέπονται και μέτρα πρόληψης, αποφυγής, διακοπής και καταστολής της εκ προθέσεως καταστροφής, τα οποία πρέπει να υιοθετήσουν και θέσουν σε ισχύ τα κράτη. Καλεί τα κράτη να υιοθετήσουν νομοθετικά, διοικητικά, εκπαιδευτικά και τεχνικά μέτρα ανάλογα της οικονομικής τους εμβέλειας. Επίσης προτείνεται όπως μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων ενημερώσουν και ευαισθητοποιήσουν σε ό,τι αφορά την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τέλος καλεί τα κράτη να κυρώσουν τη Σύμβαση της Χάγης 1954 και τα δύο πρωτόκολλα της καθώς και τις τέσσερις συμβάσεις της Γενεύης 1949 (Άρθρο 4(α)). Το άρθρο 4 αναφέρεται στα προληπτικά μέτρα που πρέπει να λαμβάνουν τα κράτη για την προστασία και το άρθρο 5 αναφέρεται στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς

σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης αλλά και σε περίοδο κατοχής. Τα Κράτη «θα πρέπει να λάβουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για τη διεξαγωγή των δραστηριοτήτων τους κατά τρόπο που να προστατεύει πολιτιστική κληρονομιά σύμφωνα με το εθνικό διεθνές δίκαιο, διεθνείς συμφωνίες και τις συστάσεις της UNESCO» (Vrdoljak, 2007:6).

Τέλος η Διακήρυξη προσκαλεί τα κράτη να ευαισθητοποιήσουν το κοινό, διαδίδοντας την αναγκαιότητα διαφύλαξης και προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, οργανώνοντας εκστρατείες διαφώτισης (Άρθρο 10).

3.2.5 Σύμβαση της Λευκωσίας 2017 - Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property (“the Nicosia Convention”)

Η Σύμβαση της Λευκωσίας είναι η πιο πρόσφατη από όλες τις σχετικές συμβάσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Κυρώθηκε στις 19 Μαΐου 2017 και αφορά σε ποινικές παραβιάσεις στα θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς και την προστασία των αποκαλούμενων «Ματωμένων Αρχαιοτήτων» δηλαδή σε ό,τι αφορά αδικήματα τα οποία σχετίζονται με την πολιτιστική ιδιοκτησία (Brown, 2017). Υπογράφηκε στη Λευκωσία κατά τη διάρκεια της Προεδρίας της Κυπριακής Δημοκρατίας στην 127η Σύνοδο της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Με αναφορά στο προοίμιο της Σύμβασης της Χάγης του 1954, «η καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς οποιουδήποτε λαού, σημαίνει την καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς ολόκληρης της ανθρωπότητας», η νέα σύμβαση προσθέτει την αξία της ποικιλομορφίας που έχει η πολιτιστική κληρονομιά ως μοναδική ανθρώπινη μαρτυρία. Στο προοίμιο της, η Σύμβαση της Λευκωσίας καταδικάζει τις παράνομες ανασκαφές, παράνομη εξαγωγή και εισαγωγή αλλά και την όποια εμπλοκή του οποιουδήποτε σε αυτές τις δραστηριότητες (Bieczyski, 2018).

Αυτό που ξεχωρίζει στη Σύμβαση της Λευκωσίας σε ό,τι αφορά στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι η ρήτρα για ποινικοποίηση και καταπολέμηση της παράνομης εμπορίας αρχαιοτήτων και πολιτιστικών αγαθών, κάτι που για πρώτη φορά διατυπώνεται σε κείμενο σύμβασης. Πιο συγκεκριμένα ποινικοποιείται η παράνομη διακίνηση, ανασκαφή, εξαγωγή ή εισαγωγή, λεηλασίες ή καταστροφές πολιτιστικών αντικειμένων, όπως επίσης και η διεξαγωγή εμπορίου με απώτερο σκοπό το κέρδος (Βουλή των Αντιπροσώπων Κύπρου, 2019). Ειδική αναφορά γίνεται στο διαδικτυακό εμπόριο, όπως ebay και άλλες σχετικές σελίδες με πιο επικίνδυνο το dark

net, όπου εκεί γίνεται σκοτεινή διακίνηση σε ένα αθέατο κόσμο, σε οίκους δημοπρασιών αλλά και καταστημάτων πώλησης αντικών. Αναφορά επίσης γίνεται και στη μάστιγα του χρηματοδοτούμενου από τρομοκρατικές ομάδες εμπορίου, όπως ο ISIS.⁶

Σημαντικό είναι ότι η σύμβαση παρέχει ένα εφαρμόσιμο σύνολο προτύπων για τη διεθνή συνεργασία, ένα σταθερό πρότυπο για εγχώριες νομοθετικές εξελίξεις, το οποίο λειτουργεί ως κίνητρο για τις νομοθεσίες που θα πρέπει να γίνονται σε συνεργασία με τους εταίρους των άλλων κρατών (Brown, 2017). Στο κεφάλαιο 2 της Σύμβασης της Λευκωσίας περιέχεται κατάλογος προσδιορισμού των εγκλημάτων κατά της πολιτιστικής ιδιοκτησίας όπως έχουν χαρακτηριστεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Εγκλημάτων το 2004 αναφορικά με την εθνική νομοθεσία (Bieczyński, 2018).

Τέλος τα μέρη που θα υπογράψουν την σύμβαση επωμίζονται την υποχρέωση να ενσωματώσουν στις ποινικές νομοθεσίες τους, την ευθύνη φυσικών και νομικών προσώπων.

3.2.6 Συνθήκη της Ρώμης για τη Σύσταση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου

Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Ρώμης του 1998 που εγκαθιδρύει το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, η καταστροφή πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί έγκλημα πολέμου (άρθρο 8). Η προσχώρηση στην εν λόγω Συνθήκη δεν είναι υποχρεωτική για τα κράτη, αντίθετα, είναι προαιρετική. Σήμερα, οι χώρες-μέλη του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου ανέρχονται σε 124, ενώ χώρες που συστηματικά κατηγορούνται για καταστροφή πολιτιστικής κληρονομιάς άλλων κρατών μέσω των στρατιωτικών τους επιχειρήσεων, όπως η Η.Π.Α., η Τουρκία, η Ρωσία, η Ινδία κλπ, είτε την έχουν υπογράψει χωρίς όμως να την επικυρώσουν, είτε δεν την έχουν υπογράψει καθόλου. Το γεγονός αυτό είναι σπουδαιότατης σημασίας, αφού το εγκαθιδρυθέν Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, σύμφωνα με τα άρθρα 12 και 13 της Συνθήκης Εγκαθίδρυσής του, έχει δικαιοδοσία να ακούει και να εκδικάζει μόνο περιπτώσεις οι οποίες έχουν διαπραχθεί μετά την εγκαθίδρυση του⁷. Οι περιπτώσεις αυτές μπορεί να αφορούν υπηκόους κράτους-μέλους

⁶ Είναι το Ισλαμικό Κράτος, η πιο ενεργή τζιχαντιστική τρομοκρατική οργάνωση στη Μέση Ανατολή.

⁷ Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Διαθέσιμο στο: https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=506ab5e82&fbclid=IwAR1LKwV7Yg3nvJ1zW3p_MvzZ_MVQDFULD8VwRRnd3VOLDfy1BfszORHEI1vo [Τελευταία πρόσβαση: 08/04/21]

με ενέργειες επί εδάφους χώρας κράτους-μέλους, ή περιπτώσεις που κάποια υπόθεση παραπέμπεται στο Δικαστήριο από το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών. Σε αυτό μετέχουν οι Η.Π.Α. και η Ρωσία ως μόνιμα μέλη, οι οποίες αρνούνται τη δικαιοδοσία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου επικαλούμενες λόγους εθνικής κυριαρχίας. Στην πραγματικότητα οι λόγοι είναι προφανώς στρατηγικοί, ήτοι να αποφεύγεται η ποινική δίωξη των στρατευμάτων τους όταν αυτά προκαλούν πολιτιστικές καταστροφές σε χώρες δραστηριοποίησής τους.

3.3 Η Δράση της Unesco και του Συμβουλίου της Ευρώπης - Αξιολόγηση εφαρμογής τους σε περιπτώσεις εχθροπραξιών

Οι πιο πάνω συμβάσεις έχουν συνταχθεί και επικυρωθεί μετά από τη διαπίστωση μη εφαρμογής των προηγούμενων συμβάσεων. Η κάθε επόμενη δηλαδή σύμβαση είχε κυρωθεί αφού οι προηγούμενες δεν μπόρεσαν να τύχουν σωστής εφαρμογής και αντιμετώπισης των καταστροφών και λεηλασιών σε εμπόλεμες περιόδους.

Αξίζει να αναφερθεί ότι σημαντικό μειονέκτημα όλων των συμβάσεων είναι η μη αναδρομική ισχύς τους (Blake, 2015). Αποτέλεσμα αυτής της ρήτρας είναι ότι καμία σύμβαση δεν μπορεί να τύχει εφαρμογής προς αποκατάσταση της δικαιοσύνης εφόσον η κύρωσή της έγινε μετά τις εχθροπραξίες. Τα νόμιμα δηλαδή κράτη δεν έχουν το δικαίωμα να διεκδικήσουν τα «χαμένα» κλεμμένα πολιτιστικά αγαθά τους με συμβάσεις που έχουν συνταχθεί εκ των υστέρων. Επίσης άλλο μειονέκτημα που χαρακτηρίζει τις συμβάσεις είναι ότι για να μπορούν να εφαρμοστούν θα πρέπει αμφότερα τα εμπλεκόμενα μέρη να είναι μέρη στην σύμβαση (Falkoff, 2008). Πέραν όμως του μειονεκτήματος αυτού, η διεθνής κοινότητα έχει γίνει μάρτυρας μη εφαρμογής των ήδη κυρωθεισών και σε χρονική ισχύ συμβατών συμβάσεων.

Διαφαίνεται ότι η προστασία στα πολιτιστικά αγαθά σε εμπόλεμες περιόδους από τις διάφορες συμβάσεις κάθε άλλο παρά εφικτή είναι. Αυτό που επιβεβαιώνουν οι ιστορικές μαρτυρίες είναι ότι τα επιτιθέμενα κράτη έχουν θησαυρίσει με έργα τέχνης τα οποία έχουν κατάσχει από τα κατακτημένα κράτη και δεν είναι διατεθειμένα να τα επιστρέψουν. Παρόλα όμως τα μέτρα που λαμβάνονται και τις κυρώσεις, δεν υπάρχει διάθεση από τα κράτη για την παροχή ουσιαστικής προστασίας στα πολιτιστικά

αγαθά. Από παράδειγμα είναι οι καταστροφές που έγιναν στην Γιουγκοσλαβία, η οποία παρότι ήταν μέλος της σύμβασης και τηρούσε όλα τα μέτρα προστασίας οι καταστροφές ήταν ανυπολόγιστες (Γραμματικάκη – Αλεξίου, 2002).

Τέλος να αναφερθεί ότι η Σύμβαση της Χάγης εφαρμόστηκε έμπρακτα σε ελάχιστες περιπτώσεις. Η πρώτη φορά ήταν και με την επικύρωσή της το 1956 στην Κρίση του Σουέζ, όταν το Ισραήλ είχε καταλάβει τη Μονή της Αγίας Αικατερίνης στο Σινά. Στην 9η Γενική Συνέλευση της η UNESCO είχε επισημάνει την ανάγκη για διαφύλαξη της μονής λόγω της ιστορικής και καλλιτεχνικής αξίας των θησαυρών της. Επίσης η σύμβαση εφαρμόστηκε και το 1967 κατά τον Αραβοϊσραηλινό πόλεμο με το Ισραήλ να επιτίθεται σε Αίγυπτο, Ιορδανία και Συρία, παρόλα αυτά οι συστάσεις που δόθηκαν και τα ψηφίσματα της UNESCO δεν απέτρεψαν τη συνεχιζόμενη ανασκαφή στα κατεχόμενα εδάφη (Κόνσολα, 1995). Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι κατά την πολεμική διαμάχη Ισραήλ Λιβάνου το 1982 η δραστηριοποίηση της UNESCO για την προστασία του αρχαιολογικού χώρου Τύρου βρήκε ανταπόκριση (Παπαδοπούλου, 2018).

Μερικοί διεθνείς οργανισμοί έχουν παράξει σημαντικό έργο και ανέλαβαν σημαντικές πρωτοβουλίες για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως η UNESCO και το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Στόχος και σκοπός της UNESCO⁸ είναι να *«συμβάλει στην ειρήνη και την ασφάλεια με την προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των εθνών μέσω της εκπαίδευσης, της επιστήμης και του πολιτισμού για τον περαιτέρω παγκόσμιο σεβασμό και δικαιοσύνη ως κράτος δικαίου και τα ανθρώπινα δικαιώματα ως θεμελιώδεις ελευθερίες»* (Prot, 2009:257). Το Συμβούλιο της Ευρώπης⁹ δραστηριοποιείται μεταξύ άλλων και στον πολιτιστικό τομέα με όργανό του το Συμβούλιο Πολιτιστικής Συνεργασίας, όπου από το 1990 έχει διευρυμένες αρμοδιότητες στους τομείς της εκπαίδευσης, του πολιτισμού και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τις αρμοδιότητές του αυτές τις ασκεί μέσω Επιτροπών, όπως η Επιτροπή Πολιτισμού και η Επιτροπή Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Το συμβούλιο νομοθετεί δικά του κείμενα αλλά και ασπάζεται και από άλλους οργανισμούς.

Λαμβάνοντας υπόψη από τη μία το σκοπό της UNESCO που είναι η προστασία του πολιτισμού και από την άλλη τη δραστηριοποίηση του Συμβουλίου της Ευρώπης σε

⁸ Εκπαιδευτικός, επιστημονικός και πολιτιστικός οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών που ιδρύθηκε το 1945.

⁹ Ο πρώτος πολιτικός οργανισμός που δημιουργήθηκε στην Ευρώπη το 1949.

θέματα προστασία του πολιτισμού, τα αποτελέσματα δράσης των δύο διεθνών οργανισμών υπήρξαν ανεπαρκής. Εκ των πραγμάτων διαφαίνεται ότι δεν μπόρεσαν να επιτύχουν την επίτευξη των στόχων που τάχθηκαν να υπηρετήσουν.

3.4 Η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας

Η Γιουγκοσλαβία ήταν η πιο ετερογενής χώρα της Ευρώπης. Αποτελείτο από πολλά διαφορετικά έθνη και εθνικότητες, τα οποία διακρίνονταν κυρίως από διαφορετικούς πολιτιστικούς παράγοντες με πιο διακριτό αυτό της θρησκείας (Mose, 1996). Όπως αναφέρει ο Σάμουελ Χάντινγκτον, είμαστε στην εποχή των «πολιτισμών» και όχι των ιδεολογιών, όπου το κάθε κράτος συντάσσεται αναλόγως των πολιτισμικών του αξιών – παράδοση, γλώσσα, έθιμα, ιδιαιτερότητα θεσμών. Ο κάθε πολιτισμός μπορεί να εμπεριέχει διάφορα έθνη – κράτη με υποδιαιρέσεις πολιτισμών (Huntington, 2017). Αυτές όμως οι υποδιαιρέσεις καταλήγουν να έρχονται σε αντιπαραθέσεις, σε τέτοιο βαθμό που γίνονται αιτία «πολιτισμικών συγκρούσεων» και είναι προπομποί άγριων και καταστροφικών πολέμων (Τρόβα, 2017:445).

Ο εμφύλιος που ξέσπασε στη χώρα είχε ως αποτέλεσμα τον μη σεβασμό της διαφορετικής πολιτιστικής ταυτότητας των αντιμαχόμενων, με κατάληξη τη μανιακή καταστροφή σε ότι την χαρακτήριζε. Οι βομβαρδισμοί εναντίον του Ντουμπρόβνικ που στόχο είχαν αρχικά τα μνημεία της μεσαιωνικής πόλης και στη συνέχεια τα μνημεία, βιβλιοθήκες και μουσεία στις υπόλοιπες πόλεις, χαρακτηρίστηκαν ως «πολιτιστικά εγκλήματα» (Κόνσολα, 1995). Όπως αναφέρει ο Mose (1996: 191), *«είναι αναπόφευκτο ότι σε μια κατάσταση ένοπλης σύγκρουσης, η πολιτιστική ιδιοκτησία θα καταστραφεί. Ούτε η τεχνολογία ούτε η ιδεολογία του πολέμου έχει εξελιχθεί αρκετά ώστε να αποτρέψει την καταστροφή των ιστορικών και θρησκευτικών μνημείων».*

Σε αυτή τη δίνη της καταστροφής καμία σύμβαση δεν μπόρεσε να σταθεί ανάχωμα. Παρότι η Γιουγκοσλαβία ήταν από τις πρώτες χώρες που επικύρωσε τη σύμβαση της Χάγης 1954 και είχε λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα προφύλαξης της πολιτιστικής κληρονομιάς (Κόνσολα, 1995), εντούτοις οι καταστροφές που έγιναν ήταν ανυπολόγιστες που κινδυνεύαν πολιτισμοί με αφανισμό, με αποτέλεσμα να χαρακτηριστούν ως «πολιτιστικά εγκλήματα». Οι πολιτιστικές καταστροφές που έγιναν στην Γιουγκοσλαβία δείχνουν ότι ο στόχος κατά τη περίοδο των ένοπλων συρράξεων έχει αλλάξει πλευση. Δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως ατυχήματα από

άγνοια ή έλλειψη φροντίδας αλλά ως εσκεμμένοι στόχοι (Boylan, 2001). Η εσκεμμένη αυτή καταστροφή του πολιτισμού αντίπαλων ομάδων στην Γιουγκοσλαβία είχε ως στόχο να πληγεί το ηθικό του λαού αποξενώνοντάς τον και τρέποντάς τον σε φυγή από τη χώρα (Τρόβα, 2017).

Στην 26η συνεδρίαση της Γενικής Διάσκεψης της UNESCO, αναφέρθηκε η αδυναμία εφαρμογής του συστήματος διασφάλισης της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς έναντι των συνεχών και αυξανόμενων κινδύνων και ειδικότερα εν καιρώ ένοπλων συγκρούσεων (O'keefe, 2006). Μετά τους βομβαρδισμούς στη Γιουγκοσλαβία και αφού φάνηκε ότι η σύμβαση είχε προβλήματα ως προς την εφαρμογή της, η UNESCO ανακοινώνει την έναρξη μελέτης για αναθεώρηση και συμπλήρωση της Σύμβασης της Χάγης (1954) από τον Boylan. Η έκθεση συμπέρανε την αδυναμία εφαρμογής της Σύμβασης και του Πρωτοκόλλου με εισηγήσεις σε τεχνικές βελτίωσης στις διατάξεις της με ένα πρόσθετο πρωτόκολλο (O'keefe, 2006).

Αξίζει να αναφερθεί ότι για τα εγκλήματα πολέμου που έλαβαν χώρα στη Γιουγκοσλαβία το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο με απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ ίδρυσε ειδικό (ad hoc) δικαστήριο για απονομή δικαιοσύνης στις «παραβιάσεις των νόμων ή εθίμων πολέμου» με επιβολή ποινών (Τρόβα, 2017).

3.5 Η περίπτωση της Παλμύρας

Η Παλμύρα, πόλη της Συρίας, υπήρξε λίκνο πολιτισμού για 3.800 χρόνια, αφού αντικατοπτρίζει την πολιτιστική ποικιλομορφία με τη μοναδική συμβολή των φοινικικών, βαβυλώνιων, αραβικών και καναανικών πολιτισμών (Warner, 2016). Διετέλεσε σημαντικό πολιτιστικό κέντρο του αρχαίου κόσμου. Τα απομεινάρια της πόλης αυτής φτάνουν στο σήμερα ως μνημειώδη ερείπια και θυμίζουν την τέχνη και την αρχιτεκτονική των πολιτισμών που πέρασαν από εκεί, από τις ελληνορωμαϊκές τεχνικές, στις περσικές επιρροές και τις τοπικές παραδόσεις (Χαϊνογλου, 2015).

Τον Μάιο του 2015 η πόλη είχε καταληφθεί από το ISIS. Ακολούθησε μια σειρά βάρβαρων πράξεων λεηλασίας και δημοσίων εκτελέσεων των κατοίκων (Russo & Giusti, 2017). Οι λεηλασίες και καταστροφές με επιθέσεις σε πολιτιστικά μνημεία και αγαθά, σε αρχαιότητες ανεκτίμητης αξίας και αρχιτεκτονικά μνημεία ως πολιτιστική τρομοκρατία (Χαϊνογλου, 2015) αλλά και ανθρώπινες εκτελέσεις διήρκησαν 10 μήνες και γίνονταν σε δημόσια προβολή. Τα κίνητρα των εσκεμμένων αυτών καταστροφών

από το ISIS είναι ποικίλα. Οικονομικά αφού αποσκοπούσαν στο κέρδος. Συμβολικά αφού αποσκοπούσαν στην επίδειξη δύναμης ισχύος. Επιλεκτικά αφού αποσκοπούσαν στην εξάλειψη μεμονωμένων θρησκευτικών μονάδων. Και τέλος στρατηγικά αφού η λεηλασία σε συνδυασμό με την καταστροφή εξυπηρετούν τον σκοπό του επεκτατισμού, της στρατιωτικής επικράτησης και της οικοδόμησης κράτους (Γεωργακοπούλου, 2016).

Το ISIS είναι τρομοκρατική οργάνωση η οποία δρα από το 2004 με διάφορες ονομασίες. Τον Ιούνιο του 2014 εδραιώνεται πλέον ως ISIS ή ISIL ή, στα Ελληνικά, ως «Ισλαμικό Κράτος». Από τον Ιούνιο του 2014 κήρυξε ισλαμικό χαλιφάτο και επιβάλλεται θρησκευτικά, πολιτικά και στρατιωτικά σε μουσουλμανικές ομάδες ανά το παγκόσμιο οι οποίες δεν συμμορφώνονται με τις αρχές του Ισλάμ. Υπήκοοι του είναι ένα ετερόκλητο συνονθύλευμα φονταμενταλιστικού και φανατισμένου όχλου «μαχητών», που ως μόνο κοινό χαρακτηριστικό έχουν την δογματική προσήλωση στις αρχές του ακραίου Ισλάμ και του «Ιερού Πολέμου», γνωστού ως «Τζιχάντ». Οι «μαχητές» αυτοί είναι ταγμένοι στο να καταστρέψουν ό,τι δεν συνάδει, κατά την κρίση τους, με τις αρχές του Ισλάμ. Αποτελέσματα των επιδρομών τους είναι οι ανυπολόγιστες καταστροφές δημόσιων και ιδιωτικών περιουσιών, οι οποίες αφορούν θρησκευτικούς και αρχαιολογικούς χώρους, αρχιτεκτονικά μνημεία, μουσεία, βιβλιοθήκες και αρχεία. Η βλάβη που προκλήθηκε με την καταστροφή των πολιτιστικών αγαθών δεν επηρέασε μόνο τους αυτόχθονες λαούς αλλά ολόκληρη την ανθρωπότητα. Στόχος τους ήταν η επίθεση κατά της συλλογικής μνήμης του παγκόσμιου πολιτισμού στη λογική του «ελέγχεις τον λαό, εάν ελέγχεις τον πολιτισμό του». Οι καταστροφές αυτές χαρακτηρίστηκαν ως «πολιτιστική γενοκτονία» ή «πολιτιστική κάθαρση» (Χαϊνόγλου, 2015:). Όπως όμως αναφέρει σε δήλωσή της η γενική διευθύντρια της UNESCO Irina Bokova, *«η ιστορία δεν μπορεί να φιμωθεί, παρά τα εμπόδια και το φανατισμό, η ανθρώπινη δημιουργικότητα θα επικρατήσει, κτήρια και μνημεία θα αποκατασταθούν και κάποια θα πρέπει να ανακατασκευαστούν»* (Χαϊνόγλου, 2015:223). Με αυτό τον τρόπο διαγράφεται η αποτυχία των πράξεων τους και ο πολιτισμός θα παραμείνει στη μνήμη του κόσμου.

Η λεηλασία στην οποία η οργάνωση επιδίδεται, εξασφαλίζει την χρηματοδότησή της. Οι επιλογή των στόχων της γίνεται κατόπιν μελέτης. Επιλέγονται αρχαιολογικοί χώροι με μεγάλη οικονομική αξία από τη μια και μεγάλη ζήτηση στην αγορά αρχαιοκαπηλίας

από την άλλη. Τακτική της είναι πρώτα να λεηλατούν τον στόχο τους, να πουλούν στην μαύρη αγορά τα ευρήματα και μετά να προσφεύγουν σε ολική καταστροφή του χώρου προς αφανισμό του (Warner, 2016).

Στη συγκεκριμένη καταστροφή καμία διεθνής συνθήκη προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν μπόρεσε να θέσει φραγμούς στις βιοπραγίες του καθεστώτος. Έγινε αντιληπτή η αδυναμία της Σύμβασης της Χάγης να τυγχάνει εφαρμογής σε περιπτώσεις που αφορούν ομάδες και όχι κράτη. Στην περίπτωση του ISIS, το οποίο είναι παράνομη παραστρατιωτική οργάνωση και όχι κράτος, δεν παραβιάζεται η συνθήκη αφού αυτή δεν τυγχάνει καν εφαρμογής από το συγκεκριμένο μέρος. Επιπλέον η σύμβαση ορίζει ως «ένοπλη σύρραξη» την οποιαδήποτε κήρυξη πολέμου και όχι τρομοκρατικές ενέργειες ως αυτές στις οποίες επιδίδεται το ISIS. Επομένως προκύπτει η ανάγκη να διευρυνθεί η σύμβαση και να περιλαμβάνει και αυτό το σκέλος. Ένα ακόμη πρόβλημα που απορρέει από το περιεχόμενο των συμβάσεων είναι το γεγονός ότι η μη εφαρμογή προγράμματος έγκαιρης φύλαξης, μεταφοράς και αποθήκευσης πολιτιστικών αγαθών που βρίσκονται σε γκρίζες ζώνες, με αποτέλεσμα να διευκολύνεται η λεηλασία τους και εξαγωγή τους στο εξωτερικό κατά τη διάρκεια επιθέσεων (Warner, 2016).

Παρόλα αυτά οι λεηλασίες και οι παραβιάσεις του ισλαμικού κράτους (ISIS) αναγνωρίστηκαν και καταδικάστηκαν από τη διεθνή κοινότητα. Η UNESCO αναγνωρίζει την ανάγκη για εκ νέου προσέγγιση του ζητήματος τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο, την ενεργοποίηση της προστασίας της πολυμορφίας και της ανθρωπιστικής δράσης βασισμένη σε διαδικασίες οικοδόμησης ειρήνης και πολιτικών ασφαλείας (Γεωργακοπούλου, 2016).

3.6 Η περίπτωση του Ahmad Al Faqi Al Mahdi

Στις 27/9/2016, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο καταδίκασε τον Ahmad Al Faqi Al Mahdi για την εσκεμμένη επίθεση εναντίον θρησκευτικών και ιστορικών μνημείων, στο Τιμπουκτού του Μάλι, κατά την διάρκεια της εισβολής σε αυτό από στρατιωτικές ομάδες το 2012 (κρίση του Μάλι). Ο Ahmad, ως στρατιωτικός διοικητής, διέταξε την επίθεση εναντίον των μνημείων με κασμάδες, εργαλεία όπως σκαρπέλλα κλπ και βαριά μηχανήματα (Sterio, 2017).

Οι πράξεις αυτές συνιστούσαν, σύμφωνα με την Συνθήκη της Ρώμης του 1998, έγκλημα πολέμου. Ο Ahmad προσήχθη ενώπιον του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, κατηγορούμενος για εγκλήματα πολέμου. Παραδέχθηκε ενοχή και ζήτησε την επιείκεια του Δικαστηρίου. Καταδικάστηκε από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο σε 9 χρόνια φυλάκιση.¹⁰

Η υπόθεση αυτή ήταν η πρώτη ενώπιον του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, που είχε ως πηγή την κρίση του Μάλι. Ήταν επίσης η πρώτη υπόθεση ενώπιον του εν λόγω Δικαστηρίου από την σύστασή του, στην οποία κάποιος κατηγορήθηκε ως εγκληματίας πολέμου επειδή προκάλεσε την καταστροφή πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η απόφαση έγινε δεκτή με αισθήματα ευφορίας από οργανισμούς που ασχολούνται με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ανά το παγκόσμιο, διότι προσέφερε ελπίδα ότι όπως ο νόμος εφαρμόστηκε στην περίπτωση εκείνη, θα εφαρμοστεί αργότερα ως προηγούμενο και για τις περιπτώσεις της Παλμύρας αλλά και της καταστροφής άλλης πολιτιστικής κληρονομιάς στο πλαίσιο του πολέμου της Συρίας.

Η απόφαση, όμως, προκάλεσε και δυσφορία καθότι, σύμφωνα με επικριτές της, προηγούνταν άλλα σοβαρότερα εγκλήματα πολέμου, όπως γενοκτονίες, μαζικές εκτελέσεις κλπ, που αφορούσαν σε ανθρώπινες ζωές και τα οποία κατά τη γνώμη τους θα έπρεπε να λάβουν προτεραιότητα έναντι των καταστροφών των υλικών αγαθών, όσο σπουδαία και αν είναι αυτά (Schabas, 2017). Παρόλα αυτά, η υπόθεση αυτή, θέτει ένα ισχυρό προηγούμενο και στέλνει ένα ξεκάθαρο μήνυμα: η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν θα μείνει ατιμώρητη, αλλά θα έχει πολύ σοβαρές συνέπειες για τους επίδοξους παραβάτες.

¹⁰ Διαθέσιμο στο: https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_07244.PDF, [Τελευταία πρόσβαση: 08/04/21]

Κεφάλαιο 4

Η περίπτωση της Παναγίας της Κανακαριάς

4.1 Η περίπτωση της Κύπρου

Η τουρκική εισβολή στη Κύπρο το 1974, αποτελεί τρανό παράδειγμα μη εφαρμογής των συμβάσεων της Χάγης 1899 και 1907 και του 1954 και του πρώτου μέχρι τότε πρωτοκόλλου της, σε ότι αφορά την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε περίοδο πολέμου και κατά τη διάρκεια παράνομης κατοχής τους (The law library of congress, 2009). Παρά το ότι τόσο η Τουρκία όσο και η Κύπρος είναι μέρη της Σύμβασης της Χάγης του 1954, εντούτοις η εφαρμογή της ήταν ανέφικτη. Αφενός μεν, η Τουρκία αγνόησε και αγνοεί, συστηματικά και για χρόνια, κάθε υποχρέωση και δεσμευτική ρύθμιση που απορρέει από τις διεθνείς συμφωνίες αναφορικά με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών στο κατοχικό έδαφος (Αντωνιάδη, 1995). Αφετέρου δε, η Κύπρος δεν ένωσε καθόλου το αίσθημα προστασίας και στήριξης ή οποιασδήποτε προσπάθειας αποτροπής της εκτεταμένης λεηλασίας, κλοπής, καταστροφής και βεβήλωσης που έχουν υποστεί εκατοντάδες μνημεία της (Κόνσολα, 1995).

Η Κυπριακή Δημοκρατία μετά το 1974 και για είκοσι χρόνια ζητούσε προστασία από την Unesco χωρίς όμως ανταπόκριση. Το πρώτο πρωτόκολλο της σύμβασης της Χάγης του 1954 επιβάλλει την υποχρέωση σε συμβαλλόμενο μέρος να αναλαμβάνει να εμποδίζει την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών από έδαφος που έχει κατακτήσει, καθώς και την επιστροφή τους άμα τω εντοπισμώ τους αλλά και καταβολής αποζημίωσης. Το αίτημα της Κύπρου δεν βρήκε ούτε ανταπόκριση αλλά ούτε και ευήκοα ώτα. Για τη στάση της αυτή η Unesco προβάλλει ως δικαιολογία ότι οι ενέργειες της Τουρκίας δεν

είναι απόρροια «επίθεσης» αλλά απόρροια «ενδοκοινοτικής διαμάχης», κάτι που δεν εμπίπτει στις οδηγίες του Πρωτοκόλλου. Προβάλλει επίσης τον φόβο ότι τυχόν εμπλοκή της πιθανόν να θεωρηθεί αναγνώριση του ψευδοκράτους της Τουρκίας (Κόνσολα, 1995). Ανεξάρτητα όμως από το εάν η εμπλοκή αυτή θεωρείται νόμιμη ή παράνομη, η κατ' εξακολούθηση κατοχή - με όλα τα επακόλουθα καταστροφών και λεηλασιών της πολιτιστικής κληρονομιάς - πρέπει να τύχει αντιμετώπισης με την εφαρμογή του νομικού καθεστώτος, του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, του νόμου των ένοπλων συγκρούσεων, που διέπεται τόσο από τους κανονισμούς της Χάγης του 1907, όσο και από τη Σύμβαση της Χάγης και του πρωτοκόλλου της του 1954 (The law library of congress, 2009).

«Η εθνική και θρησκευτική μας κληρονομιά, είναι αυτή που ενσωματώνει τη λυδία μας λίθο, τα πολιτιστικά σημεία αναφοράς και την ταυτότητα μας» (Χατζησάββας, 1998:12). Κατά τη διάρκεια της τουρκικής κατοχής έχουν λεηλατηθεί, βεβηλωθεί, συληθεί και καταστραφεί αμέτρητες εκκλησίες, μοναστήρια, μνημεία, αρχαιολογικοί χώροι αλλά και κλάπηκαν πολιτιστικά αντικείμενα τα οποία όλα μαζί αποτελούν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς του νησιού (Αναστασιάδης, 2017). Μέσα σε όλη αυτή τη δίνη της καταστροφής, χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η λεηλασία της εκκλησίας της Παναγίας της Κανακαριάς στη Λυθράγκωμη. Η υπόθεση αρχαιοκαπηλίας των ψηφιδωτών της εκκλησίας είναι γνωστή ανά το παγκόσμιο, μεταξύ άλλων και εξαιτίας της δικαστικής διαμάχης, διεκδίκησης και επαναπατρισμού των κλαπέντων ψηφιδωτών της, από την Κυπριακή Δημοκρατία και την Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Κύπρου, στην οποία και ανήκουν.

4.2 Η Εκκλησία της Παναγίας της Κανακαριάς:

Ιστορική αναδρομή

Η εκκλησία της Παναγίας της Κανακαριάς ως υφίσταται σήμερα είναι αποτέλεσμα πολλών ανακατασκευών, διαφόρων περιόδων. Αποτελεί βασιλική με τρούλο του 5ου αιώνα (Εικόνα 1). Το μόνο τμήμα της εκκλησίας που σώζεται από τότε είναι η κεντρική αψίδα, η οποία και κοσμείτο από το μοναδικό ανά τον κόσμο, ως προς την απεικόνισή του, ψηφιδωτό. Στο ψηφιδωτό εικονίζεται η Θεοτόκος ένθρονη, με τον Ιησού νήπιο στην αγκαλιά της και περιστοιχισμένη από δύο αρχαγγέλους. Η παράσταση περιβαλλόταν από ζωφόρο η οποία απεικόνιζε τους δώδεκα αποστόλους (Bauer et al.,

1990) (Εικόνα 2). Είναι η μοναδική απεικόνιση στην οποία η Θεοτόκος περιβάλλεται με φωτεινή δόξα, η οποία συνήθως περιβάλλει το Χριστό στις σκηνές της Μεταμορφώσεως και της Αναλήψεως (Παπαγεωργίου, 1998). Ο ναός καταστράφηκε κατά τον 7ο με 8ο αιώνα και αμέσως μετά ανοικοδομήθηκε. Τον 12ο και τον 15ο αιώνα η εκκλησία ανοικοδομήθηκε. Στο μεσοδιάστημα αυτών των ανοικοδομήσεων και μέχρι τον 15ο αιώνα, ολόκληρος ο ναός διακοσμήθηκε με τοιχογραφίες (Μάστορα, 2017). Αξίζει να σημειωθεί ότι το αναφερθέν ψηφιδωτό είχε επιβιώσει τόσο των αραβικών επιδρομών όσο και της περιόδου της εικονομαχίας, που είχαν εκδοθεί διατάγματα καταστροφής κάθε θρησκευτικού αντικειμένου (Hoover, et al., 1989).

Εικόνα 1: Η εκκλησία πριν την εισβολή
Πηγή: Harvard University, Dumbarton Oaks Research Library, 1952-72

Εικόνα 2: Η αψίδα του Ναού πριν τη σύληση
Πηγή: Harvard University, Dumbarton Oaks Research Library & Press and Information Office, Republic of Cyprus, 1952-72

Στην Κύπρο ψηφιδωτά αυτής της περιόδου υπάρχουν σε τρεις εκκλησίες: στην Κανακαριά, στην Αγγελόκτιστη στο Κίτι και στην Παναγία την Κυρά στα Λιβάδια. Τα τελευταία είχαν και αυτά την ίδια μοίρα με αυτά της Εκκλησίας της Κανακαριάς - της ληλασίας - καταστροφής, βίαιης αποτοίχισης και παράνομης εξαγωγής τους στο εξωτερικό (Φούλιας, 2019 και The law library of congress, 2009). Αρχαιότερα από τα τρία είναι αυτά της Κανακαριάς. Η τεχνοτροπία τους είναι συνδεδεμένη με τη τεχνοτροπία της ίδιας περιόδου της Κωνσταντινούπολης, της Ραβέννας αλλά και της Αγίας Αικατερίνης στο Σινά. Επιμαρτυρούν δηλαδή και τις πολιτισμικές επιρροές που

δέχτηκε το νησί (Megaw, 1974). Επεμβάσεις συντήρησης στα ψηφιδωτά είχαν γίνει διάφορες κατά τη διάρκεια των χρόνων. Κατά την περίοδο 1959 και 1967 τα ψηφιδωτά είχαν συντηρηθεί από το αμερικανικό ίδρυμα Dumbarton Oaks της Ουάσινγκτον, το οποίο το 1977 δημοσίευσε τη μελέτη συντήρησης. Η μελέτη αποτελεί σοβαρή μαρτυρία για την ταυτότητα των ψηφιδωτών (Kaye, 2009). Η αναφερόμενη μελέτη έχει φωτίσει πολύ τους μετέπειτα μελετητές με πληροφορίες αναφορικά με ιστορικά και τεχνικά ζητήματα, τόσο για όλο το οικοδόμημα όσο και για τα ψηφιδωτά και τις τοιχογραφίες του ναού (Megaw & Hawkins, 1977).

Αναφορικά με την αρχαιολογική και ιστορική αξία των ψηφιδωτών ο βυζαντινολόγος Ανδρέας Φούλιας αναφέρει ότι είναι και οι δύο μεγάλης σημασίας και δεν μπορούν να μετρηθούν λόγω της σπανιότητας και μοναδικότητάς τους. Ψηφιδωτά αυτής της περιόδου δεν διασώζονται ούτε και στην Κωνσταντινούπολη. Μέσα από τη διάσωση των ψηφιδωτών αυτών μπορούμε να αντλήσουμε πολλές ιστορικές πληροφορίες, τόσο για την περίοδο την οποία έγιναν όσο και για την περίοδο της εικονομαχίας από την οποία διασώθηκαν (Προσωπική επικοινωνία, 2). Ο Φούλιας (Π.Ε. 2) υποστηρίζει ότι η καταστροφή των ψηφιδωτών αυτών έχει αποστερήσει ένα σημαντικό κομμάτι της ιστορίας και του πολιτισμού του νησιού.

Η εκκλησία της Κανακαριάς μελετήθηκε, ανασκάφηκε και συντηρήθηκε ως μνημείο μαζί με τα ψηφιδωτά και τις τοιχογραφίες από το ινστιτούτο Dumbarton Oaks και την επίβλεψη του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ κατά τη διάρκεια της περιόδου 1963-1970. Οι μελετητές που αποτελούσαν την ομάδα ήταν οι διακεκριμένοι για την εποχή Arthur Megaw και Ernest Hawkins. Αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι ο συντηρητής Hawkins ήταν αυτός που είχε συντηρήσει και τα ψηφιδωτά της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη. Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών δημοσιεύτηκε από την ομάδα το 1977 έκθεση η οποία περιείχε πέραν από τις εργασίες που έγιναν και μελέτη αναφορικά με την τεχνοτροπία των έργων και της ίδιας της εκκλησίας. Η μελέτη αυτή έμελλε να καταστεί παρακαταθήκη πληροφοριών για όλα όσα σήμερα δεν σώζονται και δεν μπορούν να μελετηθούν (Π.Ε.1). Διαφαίνεται ότι η σπανιότητα και η αξία των ψηφιδωτών αυτών, έμελλε να είναι ο σημαντικότερος παράγοντας που οδήγησε στην λεηλασία τους. Το 1979 το Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κύπρου έλαβε πληροφορίες ότι ο ναός λεηλατήθηκε, τα ψηφιδωτά του αφαιρέθηκαν βίαια και κλάπηκαν (Παπαγεωργίου, 1998).

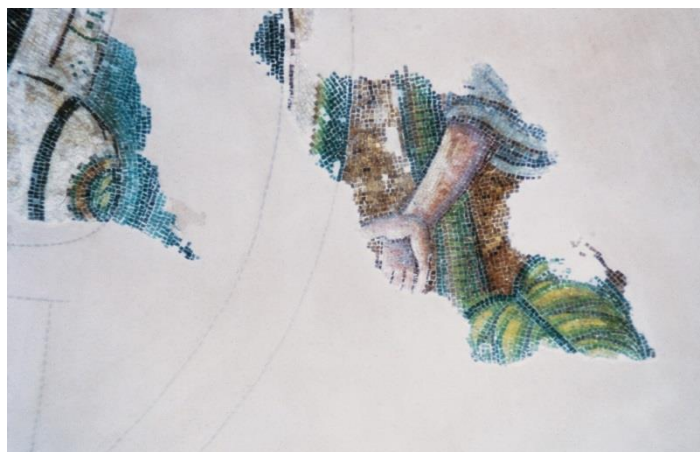
4.3 Δικαστική Διεκδίκηση και επαναπατρισμός

Το 1979 ενημέρωσε το Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κυπριακής Δημοκρατίας ένας ξένος επισκέπτης της εκκλησίας σχετικά με την καταστροφή των ψηφιδωτών. Αυτό επιβεβαίωσαν και άλλοι επισκέπτες από τους οποίους ζητήθηκε να επισκεφθούν την εκκλησία προς επιβεβαίωση της ενημέρωσης αυτής. Αφού η πληροφορία για την απώλεια των ψηφιδωτών διασταυρώθηκε, η Κυπριακή Δημοκρατία αποτάθηκε για βοήθεια σε διάφορους οργανισμούς. Κατήγγειλε την κλοπή στην UNESCO, στα μεγαλύτερα μουσεία Ευρώπης και Αμερικής, σε γκαλερί, οίκους δημοπρασιών και καλλιτέχνες για βοήθεια προς εντοπισμό τους (Παπαγεωργίου, 2010). Εκδόθηκαν επίσης δελτία πληροφοριών τα οποία διοχετεύτηκαν στον καλλιτεχνικό κύκλο προς ενημέρωση και υποβοήθηση του εντοπισμού τους (Bauer et al., 1990).

Το 1988 οι κυπριακές αρχές ενημερώθηκαν από την έφορο του Μουσείου Getty της Καλιφόρνιας, ότι τέσσερα τμήματα από το ψηφιδωτό της εκκλησίας της Κανακαριάς – η Παναγία με τον Ιησού Χριστό, ένας Αρχάγγελος και δύο απόστολοι Ματθαίος και Ιάκωβος (Κυπριανού, 1989) (Εικόνα 3α-3δ) – έχουν προσφερθεί στο Μουσείο για αγορά τους (Συμεωνίδης, 2011).

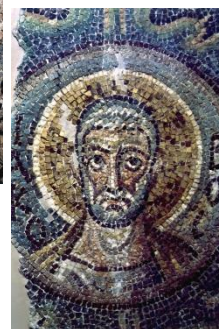
Εικόνα 3α: η Παναγία με τον Ιησού Χριστό πριν τη σύληση
Πηγή: Harvard University, Dumbarton Oaks Research Library, 1952-72

Εικόνα 3β: το χέρι του Αρχαγγέλου πριν τη σύληση
Πηγή: Harvard University, Dumbarton Oaks Research Library, 1952-72

Εικόνα 3γ: Απόστολος Ματθαίος πριν τη σύληση
Πηγή: Harvard University, Dumbarton Oaks Research Library, 1952-72

Εικόνα 3δ: Απόστολος Ιάκωβος πριν τη σύληση
Πηγή: Harvard University, Dumbarton Oaks Research Library, 1952-72

Τα εν λόγω ψηφιδωτά τα είχε αγοράσει η κ. Goldberg από τον αρχαιοκάπηλο Aydin Dikmen το 1988, έναντι του ποσού των 1,08 εκατομμυρίων δολαρίων. Ισχυρίστηκε ότι βρήκε τα ψηφιδωτά στα ερείπια εγκαταλελειμμένης εκκλησίας στην κατεχόμενη Κύπρο και τα εξήγαγε κατόπιν άδειας των Τουρκικών Αρχών (Pelt, 1990). Ο έλεγχος της γνησιότητας των ψηφιδωτών και η πράξη αγοραπωλησίας τους, έγινε στο αεροδρόμιο της Γενεύης. Η νομοθεσία στην Ελβετία ευνοούσε το ελεύθερο εμπόριο αρχαιοτήτων (Bourloyannis & Morris, 1992). Μετά την απόκτηση των ψηφιδωτών η κ. Goldberg προέβη σε ενέργειες για πώλησή τους, αποτεινόμενη σε διάφορους οίκους και μουσεία (Foutty, 1990), ζητώντας την τιμή των 20 εκατομμυρίων δολαρίων (Χατζητοφή, 2015).

Η Κυπριακή Δημοκρατία και η Εκκλησία της Κύπρου μετά την ενημέρωσή τους για τον εντοπισμό των ψηφιδωτών, απαίτησαν την επιστροφή τους προσφέροντας το αντίτιμο της αγοράς τους, ως αντάλλαγμα, στην κάτοχο τους κ. Goldberg η οποία και αρνήθηκε (Συμεωνίδης, 2011). Η άρνηση της Goldberg να επιστρέψει τα ψηφιδωτά οδήγησε την

Εκκλησία της Κύπρου και την Κυπριακή Δημοκρατία να τα διεκδικήσουν δια της νομικής οδού. Το δικαστήριο της Ιντιανάπολις τότε εξέδωσε απαγορευτικά διατάγματα, που εμπόδιζαν την αλλοίωση ή την αποξένωσή τους, μέχρι την ολοκλήρωση της εκδίκασης της υπόθεσης (Pelt, 1990). Κατά τη διάρκεια της ακρόασης, τα ψηφιδωτά διεκδίκησε και η παράνομη οντότητα της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου», κάτι που ωστόσο απορρίφθηκε αφού η κυβέρνηση των ΗΠΑ δεν αναγνωρίζει το μόρφωμα των κατεχομένων (Blake, 2015).

Το δικαστήριο της Ιντιανάπολης, εφαρμόζοντας το τοπικό δίκαιο και το πασίγνωστο αξίωμα «*nemo dat quod non habet*», διακήρυξε ότι «κανένας κλέφτης δεν αποκτά τίτλο ή δικαίωμα κατοχής κλεμμένων αντικειμένων, συμπερασματικά ο κλέφτης δεν έχει κανένα δικαίωμα ιδιοκτησίας κλεμμένων αντικειμένων και ούτε μπορεί να το μεταβιβάσει σε άλλους» (Blake, 2015). Κατέληξε, συνεπώς, ότι η κ. Goldberg δεν μπορεί να είναι η νόμιμη κάτοχος τους, δεν είχε κανένα δικαίωμα κατοχής τους και τα ψηφιδωτά έπρεπε να επιστραφούν εκεί όπου ανήκαν, στην Κυπριακή Δημοκρατία και την Εκκλησία της Κύπρου (Hoover, et al., 1989). Η Goldberg εφεσίβαλε την απόφαση του δικαστηρίου (Merryman, Elsen, Urice, 2007).

Το εφετείο απέρριψε καταρχή τον ισχυρισμό της Goldberg ότι η προθεσμία της περιόδου παραγραφής των έξι χρόνων, που είχαν οι ενάγοντες για να διεκδικήσουν τα ψηφιδωτά, είχε παρέλθει (Stratton, 1991). Στη συνέχεια ασχολήθηκε με τη δικαιοδοσία του δικαστηρίου για εκδίκαση της υπόθεσης καθώς και με τη νομική υπόσταση της Εκκλησίας της Κύπρου, η οποία αμφισβητήθηκε. Κρίθηκε ότι σύμφωνα με την κυπριακή εσωτερική νομοθεσία, η Εκκλησία της Κύπρου είναι θρησκευτικός οργανισμός ο οποίος δικαιούται να κατέχει, να νέμεται και να διαχειρίζεται περιουσία [βλ. άρθρο 41 του περί Ακίνητης Ιδιοκτησίας (Διακατοχή, Εγγραφή και Εκτίμηση) Νόμου, Κεφ. 224]. Και ο ναός της Παναγίας Κανακαριάς, περιλαμβανόταν σε αυτή την περιουσία και τη διαχείριση, κατοχή, νομή και χρήση της δικαιούταν να έχει η Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Κύπρου. Συνεπώς είχε έννομο συμφέρον (*locus standi*) για να είναι μέρος της διαδικασίας (Bauer et al., 1990).

Ένα άλλο θέμα το οποίο είχε ενώπιόν του το εφετείο προς εξέταση, ήταν η επιλογή της εφαρμοστέας νομοθεσίας. Το περιφερειακό δικαστήριο εφάρμοσε μεταξύ των τριών νομοθεσιών – Κύπρου, Ελβετίας και Ιντιανάπολις – τη νομοθεσία της Ιντιανάπολις. Η

επιλογή αυτή κρίθηκε ως αυτή που είχε την πιο άμεση σχέση σε αυτή τη περίπτωση, αφού αφενός τα αντικείμενα βρισκόντουσαν στην εδαφική επικράτειά της τη δεδομένη στιγμή της δίκης και αφετέρου ήταν και ο τόπος διαμονής της εναγόμενης Goldberg (Blake, 2015).

Την απόφαση του περιφερειακού δικαστηρίου προσεπικύρωσε με την απόφαση του και το εφετείο, το οποίο, αφού μελέτησε και απέρριψε όλες τις ενστάσεις της Εφεσείουσας έκρινε ορθή την επιλογή του νόμου της Ιντιανάπολης και διέταξε όπως η Goldberg επιστρέψει τα ψηφιδωτά στους νόμιμους κατόχους τους, την Κυπριακή Δημοκρατία και την Εκκλησία της Κύπρου (Merryman, Elsen, Urice, 2007).

Ο πόλεμος, όπως αναφέρει ο Byron σε ποίημά του, μπορεί να μειώσει ναούς και ιερά σε απλές πέτρες κάτι που μόνο οι μεγάλοι απατεώνες μπορούν να μετατρέψουν σε προσωπικό όφελος. Η λεηλασία αυτή είναι εγκληματική με δεδομένο το μέγεθος της καταστροφής και τις συνέπειες της. Οι καλές σχέσεις που έχει το Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κύπρου με τα διεθνή μουσεία και η έγκαιρη ενημέρωσή τους για την κατάσταση που επικρατεί στη Κύπρο, θα βοηθήσει στον εντοπισμό και επανάκτηση των κλεμμένων αρχαιοτήτων της, όπως έχει συμβεί και στην περίπτωση με τα ψηφιδωτά της Κανακαριάς και την έφορο του Μουσείου Getty Dr. Marion True, η οποία ενημέρωσε αμέσως για τον εντοπισμό τους (Hoover, et al., 1989)

Η απόφαση του δικαστηρίου σε αυτή την περίπτωση θεωρείται αρκετά σημαντική γιατί προσέφερε δικαστική θεραπεία σε ξένες κυβερνήσεις που επιδιώκουν να ανακτήσουν κλεμμένη περιουσία (Bourloyannis & Morris, 1992).

Τέλος να σημειωθεί ότι η διεκδίκηση των ψηφιδωτών της Κανακαριάς είναι και η μόνη περίπτωση που λύθηκε δικαστικά. Η Κυπριακή Δημοκρατία και η Εκκλησία της Κύπρου δεν έπαψε ποτέ να ψάχνει και να διεκδικεί τους χαμένους θησαυρούς της. Έχουν εντοπιστεί και επαναπατριστεί αρκετοί από αυτούς και αφορά μέρη από ξυλόγλυπτα, εικόνες, τοιχογραφίες κλπ.

4.4 Τα υπόλοιπα ψηφιδωτά – ο εντοπισμός και η επιστροφή τους

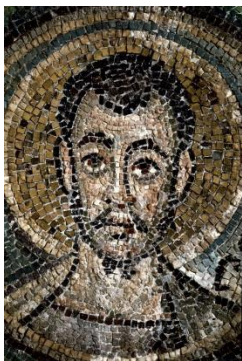
Η αφίδα με το ψηφιδωτό μέσα στον χρόνο είχε υποστεί διάφορες φθορές και ζημιές αλλά και συντηρήσεις. Λίγο πριν την τουρκική εισβολή το ψηφιδωτό είχε συντηρηθεί από τους Megaw και Hawkins του αμερικάνικου Ιδρύματος Dumbarton Oaks σε συνεργασία με το Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κύπρου (Μάστορα, 2017). Όπως προαναφέρθηκε, στην παράσταση φαίνεται η Παναγία ένθρονη σε μετωπική στάση να κρατά τον Χριστό στα γόνατά της. Από την παράσταση το κεφάλι της Παναγίας είχε καταστραφεί. Δεξιά από την Παναγία σε καλή κατάσταση από τη μέση και πάνω, βρισκόταν ο αρχάγγελος. Στα αριστερά της απεικονιζόταν ο άλλος αρχάγγελος, όμως το μόνο που σωζόταν ήταν το δεξί του χέρι. Την παράσταση περιέβαλλε ζώνη με φυτικό και γεωμετρικό διάκοσμο καθώς και μετάλλια με τις μορφές των 12 αποστόλων και μια με το Χριστό. Τα μετάλλια με τον Χριστό και τους αποστόλους Πέτρο και Ιωάννη κατά την εισβολή δεν υπήρχαν, είχαν και αυτά καταστραφεί παλαιότερα, ενώ το μετάλλιο με τη μορφή του αποστόλου Παύλου ήταν μισοκατεστραμμένο. Τα άλλα 9 μετάλλια ασφαλώς εικόνιζαν τους αποστόλους Ανδρέα, Φίλιππο, Ματθαίο, Λουκά, Θαδδαίο, Ιάκωβο, Μάρκο, Βαρθολομαίο και Θωμά¹¹(Εικόνα 4α-4ε).

¹¹ Η ιστορία της Παναγίας της Κανακαριάς και των περίφημων ψηφιδωτών της. Διαθέσιμο στο: <https://www.archaiologia.gr/blog/2015/09/18/%ce%b7-%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%bf%cf%81%ce%af%ce%b1-%cf%84%ce%b7%cf%82-%cf%80%ce%b1%ce%bd%ce%b1%ce%b3%ce%af%ce%b1%cf%82-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%ba%ce%b1%ce%bd%ce%b1%ce%ba%ce%b1%cf%81%ce%b9%ce%ac%cf%82/> [Τελευταία πρόσβαση: 01/04/21]

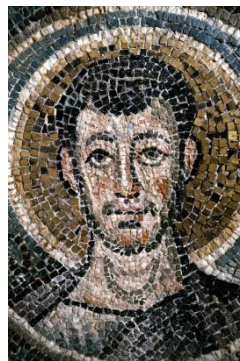

Εικόνα 4α: Οι απόστολοι της αψίδας όπως ήταν στην αρχική τους θέση πριν τη σύληση

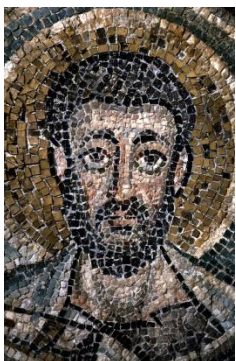
Πηγή: Harvard University, Dumbarton Oaks Research Library, 1952-72

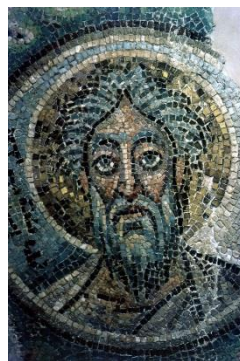
Εικόνα 4β Απόστολος Θαδδαίος

Εικόνα 4γ Απόστολος Θωμάς

Εικόνα 4δ Απόστολος Λουκάς

Εικόνα 4ε: Απόστολος Ανδρέας

Όταν η Κυπριακή Δημοκρατία πληροφορήθηκε για τη λεηλασία που είχαν υποστεί τα ψηφιδωτά της εκκλησίας της Κανακαριάς, ζήτησε βοήθεια για εντοπισμό τους εκδίδοντας δελτία τύπου σε τακτική βάση. Οι πληροφορίες οι οποίες διαδόθηκαν

απέδωσαν. Αποτέλεσμα ήταν ο εντοπισμός αρκετών χαμένων βυζαντινών κειμηλίων όπως τοιχογραφίες και εικόνες από άλλες εκκλησίες αλλά και των ψηφιδωτών της Κανακαριάς και η επιστροφή τους στη Κύπρο (Hoover, et al., 1989).

Το 1983, με τη μεσολάβηση έμπορου τέχνης από το Λονδίνο, τα ψηφιδωτά που απεικόνιζαν τους αποστόλους Λουκά και Βαρθολομαίο επιστράφηκαν μέσω Γερμανίας στην Κύπρο.¹² Στην ουσία ήταν και τα πρώτα ψηφιδωτά της Κανακαριάς που είχαν επιστραφεί.

Τον Σεπτέμβριο του 1997 η Κυπριακή Δημοκρατία, με ενέργειες της τότε πρόξενου της Κύπρου στη Χάγη, Τασούλας Χατζητοφή, και μεσολάβησης του Φαν Ράιν, έμπορου τέχνης που είχε συνεργασία με τον Ντικμέν, απέκτησε έναντι αγοράς πέμπτο ψηφιδωτό το οποίο εικόνιζε τον απόστολο Θαδδαίο (Χατζητοφή, 2015). Τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου και σε συνέχεια ενεργειών της Χατζητοφή σε συνεργασία με τον Φαν Ράιν, της Ιντερπόλ και της Αστυνομίας της Κύπρου, έγινε έφοδος στο διαμέρισμα του Ντικμέν. Αφού ο ίδιος συνελήφθη, διεξήχθη εξονυχιστικός έλεγχος τόσο στο διαμέρισμά του, όσο και σε δεύτερο διαμέρισμα αλλά και αποθήκες τις οποίες διατηρούσε και εντοπίστηκαν μεταξύ πολλών θησαυρών τόσο της Κύπρου όσο και άλλων χωρών, το μετάλλιο με τον απόστολο Θωμά, το χέρι της Παναγίας, το χέρι του δεξιού Αρχαγγέλου και τμήμα από τη διακοσμητική ταινία που περιέβαλλε το ψηφιδωτό (www.polignosi).

Τον Νοέμβριο του 2018 επιστράφηκε στην Κύπρο το μετάλλιο που απεικονίζει τον απόστολο Μάρκο, μετά από εντοπισμό του από ολλανδό ντετέκτιβ, ο οποίος κατόπιν δύο χρόνων κυνηγιού του εν λόγω ψηφιδωτού και κατόπιν πληροφοριών, το εντόπισε στην κατοχή βρετανικής οικογένειας που το είχε αγοράσει καλή τη πίστει σαράντα χρόνια πριν.¹³ Επίσης, τον Απρίλιο του 2018, η εκκλησία της Κύπρου αποκτά και το τελευταίο μετάλλιο το οποίο αγνοείτο το οποίο απεικόνιζε τον Απόστολο Ανδρέα. Το ψηφιδωτό εντόπισε η ιστορικός τέχνης Μαρία Παφίτη όταν ο τελευταίος αγοραστής του, της ανέθεσε να ετοιμάσει έκθεση για τη συλλογή του. Η κ. Παφίτη μόλις αντίκρισε το ψηφιδωτό αμέσως ενημέρωσε τον ιδιοκτήτη για την πραγματική προέλευση του

¹² Ο.π

¹³ Κύπρος: Επαναπατρίστηκε ψηφιδωτό του 6ου αιώνα μ.Χ. Εικονίζει τον Απόστολο Ανδρέα. Διαθέσιμο στο: <https://www.archaiologia.gr/blog/2018/04/23/%ce%ba%cf%8d%cf%80%cf%81%ce%bf%cf%82-%ce%b5%cf%80%ce%b1%ce%bd%ce%b1%cf%80%ce%b1%cf%84%cf%81%ce%af%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%ba%ce%b5-%cf%88%ce%b7%cf%86%ce%b9%ce%b4%cf%89%cf%84%cf%8c-%cf%84%ce%bf%cf%85-6/>
[Τελευταία πρόσβαση: 01/04/21]

ψηφιδωτού και μετά από διαπραγματεύσεις το παρέδωσε στην Εκκλησία της Κύπρου έναντι συμβολικού ποσού (Σταυρινού, 2018).

Στην Κύπρο έχουν επιστραφεί τα τμήματα του ψηφιδωτού τα οποία εικονίζουν το χέρι της Θεοτόκου, το χέρι του δεξιού αρχαγγέλου, τμήμα της διακοσμητικής ταινίας, τα μετάλλια τους αποστόλους Θωμά, Λουκά, Βαρθολομαίο, Ματθαίο, Ιάκωβο, Μάρκο και Απόστολο Ανδρέα. Το μετάλλιο του Αγίου Φιλίππου δεν έχει εντοπιστεί όπως επίσης και αυτό του αποστόλου Παύλου το οποίο ήταν μισοκατεστραμμένο. Είναι ενδεχόμενο κατά την σύληση να έχει καταστραφεί εντελώς. Όσα ψηφιδωτά έχουν συντηρηθεί έχουν μεταφερθεί στο Βυζαντινό Μουσείο όπου φυλάσσονται σε προθήκες. Τα υπόλοιπα βρίσκονται στο εργαστήριο του Τμήματος Αρχαιοτήτων όπου και συντηρούνται. Όταν τα ψηφιδωτά επιστρέψουν όλα στο Μουσείο θα τοποθετηθούν σε αψίδα η οποία θα κατασκευαστεί και θα παραπέμπει εικονικά κατά προσέγγιση στην πρωτότυπη. Η τοποθέτηση των ψηφιδωτών θα γίνει όπως ακριβώς ήταν και η αρχική τους θέση (Τηλεφωνική συνέντευξη, Ηλιάδης¹⁴) (Εικόνα 5).

Εικόνα 5 Η αρχική θέση των ψηφιδωτών πριν τη σύληση
Πηγή: Harvard University, Dumbarton Oaks Research
Library, 1952-72

¹⁴ Διευθυντής Βυζαντινού Μουσείου, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Λευκωσία

4.5 Ο αντίκτυπος των λεηλασιών και της βίαιης εγκατάλειψης

Η κατάσταση στην οποία περιήλθε η Κύπρος μετά το 1974 μόνο καταστροφική είναι για τα μνημεία και τον πολιτισμό της. Η στρατιωτική κατοχή άφησε ελεύθερο το πεδίο στους αρχαιοκάπηλους, ώστε να αλώσουν ανενόχλητοι και να εμπορευτούν πολύτιμους και μοναδικούς πολιτιστικούς θησαυρούς του νησιού. Καταστροφικό επίσης υπήρξε και το μένος εξαιτίας της διαφορετικής πίστης. Εντοπίζονται πολυάριθμες καταστροφές κυρίως σε αντικείμενα καθορισμού της χριστιανικής πίστης, όπως καταστροφές σταυρών σε τρούλους εκκλησιών, βανδαλισμοί και αποξέσεις ματιών από πρόσωπα αγίων σε τοιχογραφίες και πολλά άλλα. Τέλος, μεγάλο ρόλο στην καταστροφή εξακολουθεί να επιφέρει η εγκατάλειψη η οποία επιβλήθηκε στους νόμιμους διαχειριστές των μνημείων καθώς και η κακή χρήση που τους γίνεται από τους νυν κατοίκους.

Σε συνθήκες μη ειρήνης τα πάντα είναι πιθανά και κυρίως δεν μπορεί να διασφαλιστεί η προστασία του πολιτισμού. Αυτό βέβαια ισχύει και σε καιρό ειρήνης, αφού πάντοτε οι αρχαιοκάπηλοι οργάνουν περιοχές προς ανεύρεση αρχαίων. Αυτό οφείλεται σε δύο κυρίως λόγους με σημαντικότερο το οικονομικό όφελος και την έλλειψη παιδείας (Π.Ε. 2). Οι συνθήκες που επικράτησαν στο νησί μετά την Τουρκική Εισβολή και τη συνεχιζόμενη κατοχή, ευνόησαν την καταστροφική δράση τόσο των αρχαιοκαπήλων όσο και εκδηλώσεων βανδαλισμού. Χαρακτηριστική είναι η βίαιη αποτοίχιση του ψηφιδωτού της αψίδας της εκκλησίας της Κανακαριάς, το 1979 από αρχαιοκαπήλους και η εξαγωγή του στο εξωτερικό προς πώληση. Αυτό που αξίζει να αναφερθεί είναι ότι από την εκκλησία επίσης απουσιάζει και το σκαλιστό ξύλινο εικονοστάσι, πιθανόν λόγω πράξεων αρχαιοκαπηλίας. Πέραν όμως αυτών, στην εκκλησία παρατηρούνται και άλλες φθορές σε διακοσμητικά στοιχεία, αλλά και σε σημαντικά εκκλησιαστικά αντικείμενα όπως π.χ. στην αγία τράπεζα, η οποία εντοπίζεται σε δύο ξεχωριστά κομμάτια σε διαφορετικά σημεία του ναού (Π.Ε. 3).

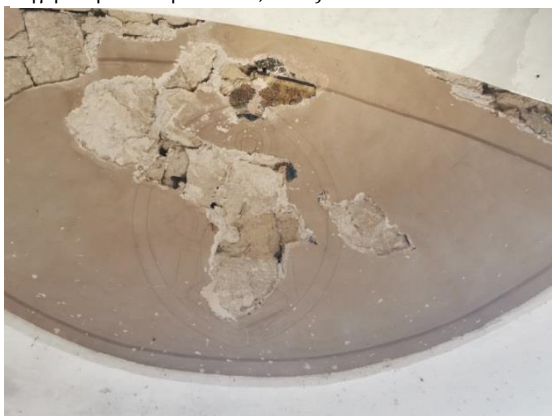
Ο στόχος των αρχαιοκαπήλων ήταν πολύ μελετημένος. Ενδέχεται να είχαν κάνει εκ των προτέρων μια «έρευνα αγοράς» ως προς το τι θα ήταν ευπώλητο και έτσι αποκόμισαν από την εκκλησία τα ανάλογα αντικείμενα. Αυτό που τούς ενδιέφερε κυρίως ήταν τα ψηφιδωτά. Ο τρόπος με τον οποίο έχουν αποτοιχιστεί επιβεβαιώνει τη μανία αρπαγής τους. Η ζημιά που είχε προκληθεί στα ψηφιδωτά είναι εκτενέστατη και συνεπεία αυτής έχουν χαθεί, ανεπιστρεπτί, δυστυχώς, σημαντικές πληροφορίες σε ό,τι αφορά στην τεχνοτροπία, στην κατασκευή, στα υλικά κλπ, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν ιστορικά σημαντικά τεκμήρια πληροφόρησης (Π.Ε. 1, 4). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Φούλιας «αυτό που θλίβει περισσότερο και είναι αδιανόητο, είναι ότι την απογύμνωση της αψίδας και την σε τόση έκταση καταστροφή της, την έχουν διαπράξει ανθρώπινα χέρια» (Π.Ε. 2) (Εικόνα 6α-6γ).

Εικόνα 6α : Το Ιερό του ναού χωρίς το εικονοστάσι μετά τη σύληση
Πηγή: Παρασκευή Ιωάννου, 2020)

Εικόνα 6β: Η αγία Τράπεζα σε δύο τμήματα μετά τη σύληση
Πηγή: Παρασκευή Ιωάννου, 2020

Εικόνες 6γ: Η αψίδα μετά την βίαιη αφαίρεση των ψηφιδωτών με κάποια υπολείμματα μετά τη σύληση
Πηγή: Παρασκευή Ιωάννου, 2020

Την εκκλησία, όπως προαναφέρθηκε, κοσμούν και τοιχογραφίες, οι οποίες δεν φάνηκε να τους ενδιέφεραν και για αυτό και τις άφησαν ανενόχλητες. Οι εν λόγω τοιχογραφίες έχουν εξίσου μεγάλη αξία. Η ολοκλήρωσή τους έγινε σε πέντε διαφορετικές περιόδους, ξεκινώντας από τον 10ον έως των 16ον αιώνα (Π.Ε. 1).

Πέραν όμως των καταστροφών από αρχαιοκάπηλους και βάνδαλους, μεγάλη ζημιά προκαλεί και η φυσική φθορά στην οποία είναι εκτεθειμένο το μνημείο. Οι κατοχικές αρχές δεν ευνοούν τη συχνή συντήρηση του ναού. Η μη χρήση του χώρου και η παραμέληση του επιταχύνουν τους ρυθμούς «γήρανσης» και καταστροφής του. Η υγρασία είναι ο σημαντικότερος παράγοντας καταστροφής του και αθροιστικά με όλες οι προαναφερόμενες συνθήκες την ευνοούν περαιτέρω.

Η κατάσταση στην οποία βρίσκεται αυτή τη στιγμή η εκκλησία είναι αποτέλεσμα της μη συντήρησής της για μεγάλο χρονικό διάστημα, των περιβαλλοντικών συνθηκών, της έντονης επίδρασης της υγρασίας και της φυσικής γήρανσης των δομικών υλικών της. Οι μηχανισμοί αλλοίωσης οι οποίοι αναπτύσσονται στα υλικά, προκαλούν σοβαρή επιβάρυνση η οποία κάνει δύσκολη τη διάσωση των ιστορικών στοιχείων του ναού. Η σοβαρότητα των προβλημάτων επικεντρώνεται κυρίως στις τοιχογραφίες του ναού (Π.Ε. 3).

Η υγρασία, ως φθοροποιός παράγοντας, συμβάλλει στην επιτάχυνση του ρυθμού καταστροφής των έργων. Η εκκλησία παραμένει κλειστή για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Η έλλειψη φωτός και αέρα σε αυτή υποθάλπει και τρέφει την ανάπτυξη υγρασίας, η οποία εισέρχεται από το έδαφος, την οροφή, τους τοίχους αλλά και από ανοιχτά κουφώματα. Μελέτες που έγιναν, κατέδειξαν ότι αρκετά προβλήματα που παρατηρούνται είναι άμεσα συνδεδεμένα με την επίδραση της υγρασίας, τις περιβαλλοντικές συνθήκες και τη δράση βιολογικών παραγόντων (Π.Ε. 3, 4). Η παραμέληση, η αχρησία και μη συχνή συντήρησή της εκκλησίας, επίσης αποτελούν σημαντικούς επιβαρυντικούς παράγοντες στη διατήρησή της. Οι συνθήκες στις οποίες βρίσκεται η εκκλησία (κατοχή) δεν ευνοούν τις συχνές συντηρήσεις αλλά ούτε και τον προληπτικό ή άλλο έλεγχο προς αντιμετώπιση προβλημάτων που πιθανόν να προκαλούνται. Το μνημείο στερείται γενικά των τακτικών επιθεωρήσεων και εργασιών ρουτίνας. Αυτή η συσσωρευμένη επίδραση σε συνδυασμό με την έλλειψη της συντήρησης έχει ως αποτέλεσμα την επιδείνωση της στατικής συμπεριφοράς και της

ευστάθειας των μνημείων αλλά και την απώλεια στοιχείων καλλιτεχνικής και ιστορικής αξίας (Π.Ε. 3).

Όπως αναφέρει η Άννα Μαραγκού στη συνέντευξη της, «η παραμέληση και η αχρησία υποβιβάζουν επίσης την αντίληψη και τη σημασία του και εύκολα μετατρέπεται σε άλλες ζημιογόνες χρήσεις» (Π.Ε. 1).

Με όλα τα πιο πάνω είναι εμφανές ότι οι ζημιές που προκαλούνται στα μνημεία δεν οφείλονται μόνο στις δράσεις των αρχαιοκάπηλων και βάνδαλων, αλλά και στη συνεχιζόμενη ζημιογόνα κατάσταση που βρίσκονται με τις περισσότερες φορές να έχουν μη αναστρέψιμες συνέπειες. Ακόμα και εάν τα κλαπέντα έργα εντοπιστούν, το πρόβλημά της καταστροφής των πολιτιστικών αγαθών, θα εξακολουθήσει να υφίσταται και να διευρύνεται εάν δεν αντιμετωπιστεί ολιστικά και ριζικά. Η συνεχιζόμενη κατοχή στο νησί δεν ευνοεί τις συνθήκες για αντιμετώπιση της κατάστασης. Η ριζική αντιμετώπιση του προβλήματος θα επέλθει μόνο με την επανένωση του νησιού και όταν τα μνημεία περιέλθουν σε χέρια που θα τους δώσουν τη δέουσα φροντίδα και προστασία (Π.Ε. 1, 2).

4.6 Η περίοδος της συντήρησης και οι καλές πρακτικές από το United Nations Development Programme (UNDP)

Μετά τον εντοπισμό των ψηφιδωτών και τον επαναπατρισμό τους, πρώτο μέλημα ήταν η αντιμετώπιση των φθορών και συντήρησή τους. Τα έργα παραλήφθηκαν, στο εξωτερικό, από απεσταλμένους συντηρητές του Τμήματος Αρχαιοτήτων, οι οποίοι τα συσκεύασαν τηρώντας τις δέουσες ενέργειες προστασίας τους και τα επέστρεψαν στην Κύπρο. Η συντήρηση και αντιμετώπισή τους έγινε στο εργαστήριο συντήρησης του Τμήματος Αρχαιοτήτων και στη συνέχεια εκτέθηκαν στο Βυζαντινό Μουσείο, όπου βρίσκονται μέχρι και σήμερα.

Από τους συντηρητές καταβλήθηκε κάθε δυνατή προσπάθεια για αποκατάσταση και διάσωση κάθε ίχνους πληροφορίας η οποία ήταν εφικτό να ανακτηθεί, αν και για κάθε έργο που αποσπάται από το μητρικό του περιβάλλον δημιουργείται αναντικατάστατη

απώλεια ιστορικών, πολιτισμικών και επιστημονικών πληροφοριών (Μουσταϊρα, 2011).

Ο τρόπος με τον οποίο αποτοιχίστηκαν τα ψηφιδωτά ήταν από μόνος του καταστροφικός. Έγνοια του συλητή ήταν να πάρει μόνο τα πρόσωπα. Έτσι, η βίαιη τρόπος αποτοίχισης κατέστρεψε κι ό,τι άλλο υπήρχε γύρω από αυτά. Η διακοσμητική ζώνη η οποία περιέβαλλε τα μετάλλια αλλά και μεγάλο μέρος του γεωμετρικού μοτίβου το οποίο τα συνέδεε, καταστράφηκαν (Π.Ε. 2). Η αποτοίχιση των ψηφιδωτών έγινε με τη χρήση βενζινόκολλας, δηλαδή στερεώθηκε η επιφάνεια σε πανιά και με τη βοήθεια μεταλλικών στοιχείων που λειτούργησαν ως μαχαίρια και μοχλοί, αποσπάστηκαν από την τοιχοποιία. Όπου αυτό δεν ήταν εφικτό, μαζί με τα ψηφιδωτά αποσπάστηκε και η τοιχοποιία. Η μέθοδος αυτή προκάλεσε τεράστιες ζημιές. Σε αρκετά σημεία το ψηφιδωτό διαμελίστηκε και καταστράφηκε. Ζημιά επίσης προκάλεσε και η χρήση της βενζινόκολλας η οποία πολυμερίστηκε (Π.Ε. 4). Η ζημιά που προκλήθηκε στα ψηφιδωτά, δυστυχώς, δεν περιορίστηκε στην απόσπασή τους. Προκειμένου να προωθηθούν στην αγορά, έγινε προσπάθεια συντήρησής τους με μη συμβατά υλικά. Η χρήση αυτών των υλικών δυσχέρανε το έργο της συντήρησης από τους συντηρητές τόσο στη διαδικασία αφαίρεσής τους όσο και ως προς την ομοιομορφία του αποτελέσματος (Π.Ε. 4, Χαραλάμπους, 2018¹⁵).

Η επιλογή της μεθόδου συντήρησης έγινε σύμφωνα πάντα με τον Κώδικα Δεοντολογίας Επαγγέλματος Συντηρητή Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης¹⁶ με προσαρμογές στις ιδιόμορφες ανάγκες των εν λόγω ψηφιδωτών. Έγινε χρήση αντιστρεπτών υλικών έτσι που να μπορούν να αφαιρεθούν σε περίπτωση που προκύψουν προβλήματα. Η όλη διαδικασία συντήρησης εφαρμόστηκε κατά τρόπο ώστε να περιορίσει την προκληθείσα ζημιά στον βαθμό που αυτό ήταν επιτρεπτό και να επιβραδύνει κατά το μέγιστο βαθμό η περαιτέρω φθορά τους (Π.Ε. 4).

¹⁵ Συνέντευξη Λευτέρη Χαραλάμπους, 2018, Διαθέσιμο στο:

<https://www.archaiologia.gr/blog/2018/09/10/%ce%bf-%ce%b4%cf%81-%ce%b5%ce%bb%ce%b5%cf%85%ce%b8%ce%ad%cf%81%ce%b9%ce%bf%cf%82-%cf%87%ce%b1%cf%81%ce%b1%ce%bb%ce%ac%ce%bc%cf%80%ce%bf%cf%85%cf%82-%ce%bc%ce%b9%ce%bb%ce%ac-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84/> [Τελευταία πρόσβαση: 01/04/21]

¹⁶ Εφημερίς της Κυβερνήσεων της Ελληνικής Δημοκρατίας, τεύχος δεύτερο, αρ. φύλλου 382, 24 Μαρτίου 2000, Διαθέσιμο στο:

<https://mail.google.com/mail/u/0/?ogbl#inbox/FMfcgxwLtGsWrxVldwkgsmfkXsStJnD?projector=1&messagePartId=0.1> [Τελευταία πρόσβαση: 01/04/21]

Το UNDP στην Κύπρο, από το 2001, σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Ένωση και άλλους εταίρους, υλοποιεί έργα και πρωτοβουλίες προς στήριξη της συμφιλίωσης του νησιού. Με συνεργασία των δύο πλευρών καταρτίστηκε η Τεχνική Επιτροπή που αποτελείται από ισάριθμα μέλη Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Με πόρους από το UNDP αλλά και από άλλους φορείς, από το 2008 παρέχεται πακέτο στήριξης για εφαρμογή μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης (MOE) αποδεικνύοντας έτσι ότι μπορεί να υπάρξει συνεργασία μεταξύ των δύο πλευρών.

Η δράση αυτή εστιάζει σε τρία σημεία: στην ενίσχυση των κοινοτήτων προς προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, στην ενίσχυση των διακοινοτικών μηχανισμών και στη βελτίωση της περιβαλλοντικής, κοινωνικής και οικονομικής υποδομής¹⁷.

Από την αρχή της δράσης αυτής μέχρι σήμερα, έχουν ολοκληρωθεί 135 έργα συντήρησης σε εκκλησίες (ορθόδοξων, μαρωνιτών και αρμένιων), κοιμητήρια, τζαμιά, χαμάμ, οχυρά, νερόμυλους και υδραγωγεία σε ολόκληρη την Κύπρο – ελεύθερη και κατεχόμενη. Κατά τη διάρκεια του 2020 έχουν ολοκληρωθεί 20 έργα συντήρησης και 22 μελέτες συντήρησης. Επίσης για το 2021 δρομολογούνται 29 έργα και αναμένονται να ξεκινήσουν άλλα 14 έργα. Τη δεδομένη στιγμή ολοκληρώνεται η μελέτη συντήρησης της εκκλησίας της Παναγίας της Κανακαριάς.

Οι καλές αυτές πρακτικές του UNDP συμβάλλουν στο μέτρο του δυνατού στη διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς του νησιού. Η κατάσταση διατήρησης των μνημείων διαφέρει και το κάθε ένα χρήζει εξατομικευμένου τρόπου αντιμετώπισης. Να σημειωθεί επίσης ότι οι εργασίες και μελέτες συντήρησης που λαμβάνουν χώρα στα έργα γίνονται κατόπιν έγκρισης και συνεχούς παρακολούθησής τους από το Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Το οικοδόμημα της εκκλησίας της Κανακαριάς, μέσα από την επιστημονική μελέτη, δείχνει να μην έχει σημαντικά προβλήματα στατικότητας και αυτό οφείλεται κυρίως στις επισκευαστικές επεμβάσεις ενίσχυσης οι οποίες είχαν γίνει τις δεκαετίες 1940-1974. Παρόλα αυτά, η υγρασία που εισέρχεται στο κτήριο και εγκλωβίζεται είναι σημαντικός φθοροποιός παράγοντας και επιβάλλεται να αντιμετωπιστεί. Δυστυχώς,

¹⁷ Διαθέσιμο στο: <https://www.cy.undp.org/content/cyprus/en/home/> [Τελευταία πρόσβαση: 01/04/21]

λόγω αυτής της υγρασίας, μεγάλης έκτασης προβλήματα εντοπίζονται στις τοιχογραφίες που διακοσμούν το ναό (Π.Ε. 1,2,3,4).

Οι εργασίες συντήρησης, οι οποίες προγραμματίζονται να γίνουν στο σύνολο του μνημείου, είναι εργασίες αντιμετώπισης των φθορών καθώς και επιβράδυνσης του ρυθμού διάβρωσης. Μεγάλη έμφαση θα δοθεί στη συντήρηση των τοιχογραφιών στις οποίες παρουσιάζεται μεγάλη έκτασης αστάθεια. Αφού αντιμετωπιστεί η είσοδος της υγρασίας και δημιουργηθούν τρόποι αντιμετώπισής της στο μέλλον, θα παρασχεθούν τα πρώτα σωστικά μέτρα στο διάκοσμο του ναού, δηλ. στις τοιχογραφίες, υπολείμματα ψηφιδωτού της αψίδας, στα εντοίχια πιάτα που κοσμούν τον νάρθηκα, στο υπόλειμμα του μικρού τέμπλου που απέμεινε στο αριστερό κλίτος και του λαξευτού λίθινου διάκοσμου (Π.Ε. 3, 4).

Οι προτάσεις συντήρησης έχουν κατά κύριο λόγο σωστικό χαρακτήρα και δεν αποσκοπούν στην πλήρη αποκατάσταση. Άλλωστε οι ζημιές που έχουν προκληθεί σε αρκετά σημεία είναι μη αναστρέψιμες, όπως για παράδειγμα στην αψίδα με τα ψηφιδωτά, στο εικονοστάσι το οποίο δεν βρίσκεται στο ναό αλλά και σε μεγάλα τμήματα των τοιχογραφιών τα οποία έχουν αποκολληθεί και θρυμματιστεί (Π.Ε. 3, 4).

Με το πέρας των εργασιών συντήρησης, θα πρέπει να τροχοδρομηθούν έργα που θα παρέχουν προστασία, έτσι που να καταδεικνύουν την ωφέλεια που η ίδια η συντήρηση, αλλά και η διατήρησή της, επιφέρουν. Αυτό βέβαια, με την υφιστάμενη κατάσταση κατοχής, είναι πολύ δύσκολο να επιτευχθεί καθότι χρειάζεται συνεχής και συστηματική επίβλεψη του χώρου. Οι προσπάθειες επικεντρώνονται στη δημιουργία μέτρων αυτοπροστασίας, όπως σωστές υποδομές εξαερισμού, καθώς και κάποιων μόνιμων μηχανισμών παρακολούθησής τους. Μια ενδεχόμενη μη εφαρμογή μέτρων προστασίας ή/και εγκατάλειψη του μνημείου και πάλι συνεπάγεται ότι η κατάσταση θα επανέλθει με τάχιστους ρυθμούς στην υφιστάμενη (Π.Ε. 2, 3,4).

Εν κατακλείδι, προκειμένου να έχει αποτέλεσμα κάθε καλή πρακτική που εφαρμόζεται, θα πρέπει πρώτα να προηγηθεί η δημιουργία κατάλληλων συνθηκών που να διασφαλίζουν την εφαρμοσιμότητά της και να εξασφαλίζουν τον σεβασμό τόσο προς την ίδια την πρακτική όσο και προς το ίδιο το μνημείο-δέκτη των παρεμβάσεων. Τη δεδομένη στιγμή για να λειτουργήσουν οι καλές πρακτικές που εφαρμόζονται από το

UNDP αναφορικά με τη συντήρηση και διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του νησιού και αφορούν στον πολιτισμό όλων των κατοίκων του νησιού, θα πρέπει να εξευρεθούν τρόποι αποδοχής, φροντίδας και εφαρμογής τους. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς πρέπει να είναι αυτονόητη συνθήκη στον καθένα, ανεξαρτήτως πίστεως και εθνικότητας, μιας και είναι οικουμενική και ως τέτοια πρέπει να αντιμετωπίζεται.

Συμπεράσματα

Σε αυτήν την εργασία μελετήθηκαν οι διεθνείς συμβάσεις και νομοθεσίες για την αντιμετώπιση του φαινομένου της αρχαιοκαπηλίας που διεξάγεται ή βρίσκεται σε έξαρση κατά την περίοδο πολεμικών συρράξεων και κατοχής, καθώς και η αποτελεσματικότητά τους σε περιπτώσεις όπου έπρεπε αυτές να εφαρμοστούν.

Συνοπτικά, το 1863 καταρτίζεται ο Κώδικας Lieber για τη συμπεριφορά του στρατού σε καιρό πολέμου, ενώ το 1899 και 1907 συντάσσονται οι Συμβάσεις της Χάγης για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, επικρατούσης της ανάγκης κωδικοποίησης του δικαίου του πολέμου. Οι αδυναμίες εφαρμογής τους όμως οδηγούν στη σύνταξη της Σύμβασης της Χάγης και του πρώτου πρωτοκόλλου της το 1954 και του βελτιωμένου δεύτερου πρωτοκόλλου της το 1999. Το 2003 η Unesco με διακήρυξη της για την Εσκεμμένη Καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς επιχειρεί εκ νέου να προσθέσει ένα νέο όπλο στην φαρέτρα για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Πιο πρόσφατη προσπάθεια αποτελεί η σύμβαση της Λευκωσίας το 2017 η οποία αφορά πλέον σε ποινικές παραβιάσεις της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, παρουσιάζει και η Συνθήκη της Ρώμης για τη Σύσταση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου το 1998. Και αυτό, διότι έκτοτε η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς θεωρείται πλέον ως «έγκλημα πολέμου» το οποίο το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο έχει δικαιοδοσία να δικάσει, πάντα υπό προϋποθέσεις.

Παρόλα αυτά, στην πράξη παρατηρείται αδυναμία εφαρμογής των διαφόρων συμβάσεων αφού, όπως αναφέρθηκε στην εργασία, πολλές ήταν οι περιπτώσεις μεγάλων πολιτιστικών καταστροφών που δεν μπόρεσαν να αποτραπούν. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση της σύλησης του ψηφιδωτού της αψίδας της εκκλησίας της Παναγίας της Κανακαριάς. Κανένας κώδικας, καμία σύμβαση, καμία διακήρυξη καμία συνθήκη δεν στάθηκε ικανή να προστατεύσει το μνημείο. Το πρόβλημα συνεχίζει να υφίσταται, παρά τις προσπάθειες αιώνων, και αυτό καταδεικνύει πόσο δύσκολη είναι η επίλυση, η αντιμετώπιση ή έστω ο μετριασμός του. Υπάρχουν πολλές άλλες περιπτώσεις που καταδεικνύουν αδυναμία επιβολής των συνθηκών, όπως π.χ. αυτές της Γιουγκοσλαβίας, της Παλμύρας που παρουσιάστηκαν στην εργασία. Το μεγαλύτερο μειονέκτημα όλων των συμβάσεων είναι η μη

αναδρομική ισχύς τους. Ένα άλλο μειονέκτημα είναι ότι για να μπορέσει να τύχει εφαρμογής μια σύμβαση, θα πρέπει τα εμπλεκόμενα μέρη να έχουν κυρώσει τη σύμβαση, κάτι που αρκετά κράτη δεν έχουν κάνει και αυτό είναι ένας παράγοντας επίσης μη εφαρμογής της.

Το δύσκολο έργο της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς έθεσαν υπό την αιγίδα τους και διεθνείς οργανισμοί, όπως η UNESCO και το Συμβούλιο της Ευρώπης. Τα αποτελέσματα των δράσεων τους αποδείχτηκαν ανεπαρκή αφού εκ των πραγμάτων διαφάνηκε ότι δεν μπόρεσαν να επιτύχουν την επίτευξη των στόχων που τάχθηκαν να υπηρετήσουν.

Οι επιπτώσεις των πολεμικών συγκρούσεων στην πολιτιστική κληρονομιά έχουν χαρακτηριστεί ως «εγκλήματα πολέμου». Στην περίπτωση της λεηλασίας της εκκλησίας της Παναγίας της Κανακαριάς στην Λυθράγκωμη της κατεχόμενης Κύπρου, οι τούρκοι αρχαιοκάπηλοι αποτοίχισαν βίαια το μοναδικής αξίας ψηφιδωτό που κοσμούσε την αψίδα του ναού προς εμπορευματοποίησή του. Η ζημιά που προκλήθηκε στα ψηφιδωτά είναι μη αναστρέψιμη. Έχουν χαθεί σημαντικές πληροφορίες αναφορικά με την τεχνοτροπία, την κατασκευή, τα υλικά του κ.α. τα οποία θα αποτελούσαν σημαντικά ιστορικά τεκμήρια πληροφόρησης. Μετά τον εντοπισμό των ψηφιδωτών, αυτά παραλήφθηκαν από ομάδα συντηρητών, οι οποίοι κατέβαλαν κάθε δυνατή προσπάθεια αποκατάστασης και διάσωσης τους με μεθόδους σύμφωνες με τον Κώδικα Δεοντολογίας της Συντήρησης.

Όπως ανέφερε η Μαραγκού (Π.Ε. 1), η παραμέληση και η αχρησία υποβιβάζουν την κατανόηση και τη σημασία του μνημείου δίνοντας τη δυνατότητα σε άλλες χρήσεις του πιο ζημιογόνες. Η μη χρήση του χώρου και η παραμέληση του επιταχύνουν τους ρυθμούς «γήρανσης» και καταστροφής του μνημείου. Μεγάλος παράγοντας καταστροφής του πλέον είναι η φυσική φθορά στην οποία είναι εκτεθειμένο το μνημείο με σημαντικότερο πρόβλημα την υγρασία. Εργασίες συντήρησης του ναού τροχοδρομούνται αυτή την περίοδο από το UNDP.

Η συμβολή του UNDP στην Κύπρο για συντήρηση και αποκατάσταση των κατεστραμμένων και εγκαταλελειμμένων μνημείων αποτελεί βάλσαμο στις πληγές του πολιτισμού. Αυτό όμως δεν είναι πάντα εύκολο για δύο λόγους: Πρώτον, το εύρος των ζημιών είναι τεράστιο και δεύτερο η συνεχιζόμενη κατοχή δεν διασφαλίζει την

προστασία των συντηρημένων, πλέον, έργων. Επίσης, οι όποιες εργασίες συντήρησης δεν θα επαναφέρουν ποτέ την αρχική μορφή και κατάσταση των συλημένων έργων αφού πολλές ζημιές είναι μη αναστρέψιμες. Στην περίπτωση της Παναγίας Κανακαριάς, ακόμα και η έκθεση των ψηφιδωτών τώρα, δεν μπορεί να γίνει σε πραγματική μορφή αψίδας αφού αυτά έχουν χάσει την κλίση τους και έχουν ευθυγραμμιστεί. Τα προαναφερθέντα είναι ενδεικτικά καταστροφικά αποτελέσματα που μπορεί να επιφέρει η αρχαιοκαπηλία, η εγκατάλειψη ή και η ανεπαρκής προστασία στην πολιτιστική κληρονομιά.

Επίλογος

Η πολιτιστική κληρονομιά για να μπορέσει να μεταλαμπαδεύσει την ιστορία της από γενιά σε γενιά χρειάζεται να συντηρείται, να μελετάται και να διατηρείται στο χώρο της. Αυτό στην προκείμενη περίπτωση δεν είναι εφικτό, αφού το κατοχικό καθεστώς, ως έχει διαφανεί, δεν λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα προστασίας της. Μία πιθανή, αλλά πολύ δυσεφάρμοστη λύση, για την προστασία των μνημείων είναι να ενταχθούν όλα υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών, να περιφραχθούν και να φρουρούνται. Τα έργα συντήρησης που γίνονται από το UNDP αυτό το διάστημα πρέπει να μην αποτελούν αποτέλεσμα συγκυριών ή περιστάσεων αλλά να είναι σε μια μόνιμη βάση.

Τέλος καλό θα ήταν από πλευράς συντήρησης και αποκατάστασης των έργων τέχνης τα οποία είχαν κλαπεί και εντοπίστηκαν, να παρατίθεται το ιστορικό συντήρησης του έργου. Να παρουσιάζεται δηλαδή μαζί με το έργο, όπου είναι εφικτό, η αρχική του κατάσταση, η κατάσταση στην οποία βρισκόταν το έργο κατά τον εντοπισμό του και στη συνέχεια τα στάδια της συντήρησης του. Με αυτό το τρόπο θα γνωστοποιείται το μέγεθος της καταστροφής που υπέστη ο πολιτισμός από το φαινόμενο αυτό, αλλά και οι προσπάθειες που γίνονται για αντιμετώπισή του από πλευράς συντήρησης.

Παράρτημα Α

ΟΜΑΔΑ Α: ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ – ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΛΟΓΟΙ

Ερωτήσεις:

- Ποια η ιστορική και αρχαιολογική αξία των ψηφιδωτών της Παναγίας της Κανακαριάς; (σας έστειλα την έκθεση μου προς την ΤΕ για το θέμα)
- Ποια είναι η εικόνα της εκκλησίας σήμερα, μετά την λεηλασία, αλλά και την εγκατάλειψη? (Τα ψηφιδωτά της Παναγίας της Κανακαριάς τοποθετούνται χρονικά στον 6ον αιώνα μ.Χ, κάτι που σηματοδοτεί την ιστορία της τέχνης στην Κύπρο. Εικονογραφικά φαίνεται να είναι μοναδικά και τεχνοτροπικά να ταυτίζονται με αυτά της Ραβέννας, της Κωνσταντινούπολης και της μονής Αγ. Αικατερίνης του Σινά. Αυτό αποτελεί γεγονός των επιρροών που δεχόταν το νησί.
- Τι επίδραση έχουν στη συνέχεια της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ιστορικής μνήμης οι καταστροφές που έγιναν με την Τουρκική κατοχή (ληηλασίες, βεβηλώσεις, κλοπές κλπ)? Θεωρείτε ότι με την βίαιη αποτοίχιση έχουν απωλεσθεί ιστορικές πληροφορίες οι οποίες μπορούσαν να αντληθούν από αυτές και έχουν χαθεί;
- Ο εντοπισμός και συντήρηση των έργων σε ποιο βαθμό μπορεί να αποκαταστήσει τη ζημιά που έχει γίνει?
- Πόσο επηρεάζει την συνολική εικόνα του μνημείου η μη επανατοποθέτηση τους στον αρχικό τους χώρο αλλά σε εκθεσιακό χώρο?
- Πώς πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να αποφευχθούν τέτοιου τύπου καταστροφές (αρχαιοκαπηλίας και καταστροφών σε περίοδο πολέμου) στο μέλλον (στην Κύπρο και σε άλλες χώρες);

ΟΜΑΔΑ Β: Συντηρητές

Ερωτήσεις:

- Με τον τρόπο τον οποίο έχουν αποτοιχιστεί τα εν λόγω ψηφιδωτά φαίνεται ότι έχουν προκληθεί ζημιές. Σε τι έκταση καταστροφής βρίσκεται τόσο το μνημείο, όσο και τα ψηφιδωτά τα οποία όπως γνωρίζουμε έχουν όλα εντοπιστεί και επαναπατριστεί.
- Σε ποιο βαθμό η συντήρηση τους θα αποκαταστήσει τις ζημιές οι οποίες έχουν προκληθεί? Έχουν χαθεί ιστορικές πληροφορίες κατά την αφαίρεση τους?
- Η κατάσταση των ψηφιδωτών ευνοούσε την εφαρμογή του κώδικα δεοντολογίας της Συντήρησης? Υπήρχαν περιπτώσεις που ο κώδικας δεν ευνοούσε στις επεμβάσεις που απαιτούνταν να γίνουν? (αναλόγως απαντήσεων θα εξελίχθη και το ερωτηματολόγιο σε αυτή την περίπτωση)
- Ποια μέθοδος χρησιμοποιήθηκε για τη συντήρηση?
- Η insitu συντήρησης ενός ψηφιδωτού σε σχέση με την συντήρηση ενός αποτοιχισμένου ψηφιδωτού διαφέρει ως προς την αποτελεσματικότητα εφαρμογής? Νοούμενου ότι οι συγκεκριμένες έχουν αποτοιχιστεί θα μπορούσε να διασφαλιστεί η συντήρηση τους με τον ίδιο τρόπο ως να ήταν στην αρχική τους θέση?
- Με ποιους τρόπους έγινε συμπλήρωση των απολεσθέντων ψηφιδών?
- Οι σκόρπιες ψηφίδες που είχαν εντοπιστεί τι απέγιναν?
- Τα ψηφιδωτά βρίσκονται τώρα στο Βυζαντινό μουσείο. Σε περίπτωση που επανατοιχιστούν ποιοι παράγοντες πρέπει να ληφθούν υπόψη ούτως ώστε να γίνει με ασφαλές τρόπο για το ψηφιδωτό?
- Στο ναό πέραν του ψηφιδωτού υπάρχουν και τοιχογραφίες. Αυτές από ότι φαίνεται έχουν γλυτώσει από την αρχαιοκαπηλία, αφέθηκαν όμως στην έλεος της εγκατάλειψης και του χρόνου. Αυτό πόσο επηρέασε την κατάστασή τους, ποια η σημερινή τους κατάσταση?
- Πόσο μπορούν να αντέξουν σε αυτή την κατάσταση? Τι μέτρα προτείνονται?
- Γνωρίζουμε ότι βρίσκεται σε εξέλιξη διαδικασία μελέτης από τα UNDP για συντήρηση του ναού. Ως ένας από τους μελετητές, μπορείτε να μας περιγράψετε τη κατάσταση που βρίσκεται τώρα ο ναός?
- Από την εμπειρία σας, ως μέλος ομάδας συντήρησης των μνημείων των κατεχομένων η παραμέληση και αχρηστία των ναών σε τι βαθμό ζημιογόνα είναι?
- Οι προτάσεις που έχουν γίνει στη μελέτη συντήρησης σε ποιο βαθμό μπορούν να αποκαταστήσουν τις ζημιές που έχει υποστεί το μνημείο?

-Σε ποιους βασικούς άξονες προτεραιότητας σχεδιάστηκε η μελέτη για τη συντήρηση; Που δόθηκε περισσότερη έμφαση;

- Αν υλοποιηθούν οι εισηγήσεις συντήρησης, σε ποιο βαθμό αποκατάστασης θεωρείται ότι θα βρίσκεται το μνημείο σε σχέση με την αρχική του οικοδόμηση όπως αυτή παρουσιάζεται βιβλιογραφικά?

- Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών τι μέτρα πρέπει να εφαρμοστούν για την διατήρησή του?

ΟΜΑΔΑ Γ: Μέλη Ομάδας UNDP

Ερωτήσεις:

- Γνωρίζουμε ότι βρίσκεται σε εξέλιξη διαδικασία μελέτης από τα UNDP για συντήρηση του ναού. Ως ένας από τους μελετητές, μπορείτε να μας περιγράψετε τη κατάσταση που βρίσκεται τώρα ο ναός?
- Από την εμπειρία σας, ως μέλος ομάδας συντήρησης των μνημείων των κατεχομένων η παραμέληση και αχρηστία των ναών σε τι βαθμό ζημιογόνα είναι?
- Οι προτάσεις που έχουν γίνει στη μελέτη συντήρησης σε ποιο βαθμό μπορούν να αποκαταστήσουν τις ζημιές που έχει υποστεί το μνημείο?
- Σε ποιους βασικούς άξονες προτεραιότητας σχεδιάστηκε η μελέτη για τη συντήρηση; Που δόθηκε περισσότερη έμφαση;
- Αν υλοποιηθούν οι εισηγήσεις συντήρησης, σε ποιο βαθμό αποκατάστασης θεωρείται ότι θα βρίσκεται το μνημείο σε σχέση με την αρχική του οικοδόμηση όπως αυτή παρουσιάζεται βιβλιογραφικά?
- Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών τι μέτρα πρέπει να εφαρμοστούν για την διατήρησή του?

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Γεωργάκη, Π., 2012, «Αποκατάσταση αγγείων της αρχαιότητας: ζητήματα αισθητικής και δεοντολογίας από τη διεθνή και ελληνική μουσειακή εμπειρία». Διδακτορική Διατριβή. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ

Γεωργακοπούλου, Β., 2016, «Η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς από το ISIS ως απειλή ασφάλειας. Η αντίδραση της διεθνούς κοινότητας», (διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/311103535_E_katastrophe_tes_politistikes_kleronomias_apo_to_ISIS_os_apeile_asphaleias_E_antidrase_tes_diethnous_koinotetas, τελευταία προσπέλαση 15/12/20).

Γραμματικάκη - Αλεξίου, Α., 2002, «Διεθνής Διακίνηση Πολιτιστικών Αγαθών και Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο», Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Επίσημη Εφημερίδα της Κυπριακής Δημοκρατίας, 1971, (διαθέσιμο στο: http://www.cylaw.org/nomoi/arith/1971_1_012.pdf, τελευταία προσπέλαση 15/12/20).

Ίσαρη, Φ. Και Πουρκός, Μ., 2015, Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας, Καλλιπος.

Κονσολά, Ν. Ν., 1995, «Η Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς», Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα.

Μανιάτης, Α., 2010, «Θεμελιώδη δικαιώματα και αρχιτεκτονική κληρονομιά. Συμβολή στο Διοικητικό Δίκαιο», Εκδόσεις Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα.

Μουσταΐρα, Ε., 2010, «Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών», Εκδόσεις Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα.

Μουσταΐρα, Ε., 2012, «Συγκριτικό Δίκαιο & Πολιτιστικά Αγαθά», Νομική Βιβλιοθήκη.

Μυλωνόπουλος, Δ., 2006, «Η Διεθνής έννομη προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος σε περίοδο εχθροπραξιών» Περιβάλλον και Δίκαιο, 4 /2006

Παπαδοπούλου, Κ., 2018, «Το δικαίωμα στο πολιτισμό περιβάλλον και στην πολιτιστική κληρονομιά σε εμπόλεμες συνθήκες και περιόδους κοινωνικοπολιτικών αναταραχών», Δικαιώματα του Ανθρώπου, ΔΤΑ Ν 75/2018

Τρόβα, Ε., 2017, «Πόλεμος και Πολιτισμός – η υπόθεση Al-Mahdi στο Περιβάλλον & Δίκαιο», Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ.

Χαϊνογλου, Κ., 2015, “Ειδικά Θέματα Προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Πολιτιστική Γενοκτονία, Πολιτιστική Κάθαρση και η Εφαρμογή των Κανόνων 74 Δικαίου στην περίπτωση του ISIS”. Σε Μπουτσιούκη, Ν. επιμ. Πολιτιστική Διπλωματία: Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Βιβλιοθηκών.

Χάντινγκτον, Σ., 2017, «Η σύγκρουση των πολιτισμών και ο ανασχηματισμός της Παγκόσμιας τάξης», εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.

Χατζηδάκη, Μ., 2001, «Σχεδίαση συστήματος διαχείρισης πληροφοριών για την τεκμηρίωση των εργασιών συντήρησης», Αθήνα

Χριστοφιλόπουλος, Δ., 2005, «Προστασία πολιτιστικών αγαθών. Μνημειακά, παραδοσιακά, οικιστικά, πνευματικά, πολιτιστικά αγαθά», Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα.

Ξενόγλωσση

Atzamidaki, A., 2012, «*Lieber Code and the Protection of Cultural Property in Times of War*», 5th International Conference on Information Law and Ethics 2012. Corfu, 29 – 30 June. Corfu: Department of Archive and Library Sciences, Department of Audio and Visual Arts of the Ionian University & International Scientists Company INSEIT.

Avrami, E., 2009, Heritage, Values, and Sustainability. In A. Richmond & A. L. Bracker, eds., 2009, «*Conservation: principles, dilemmas and uncomfortable truths*». London: Routledge.

Bhat, P. I., 2016, *Protection Of Cultural Property Under International Humanitarian Law: Some Emerging Trends*,

Bieczynski, M., 2017, *The Nicosia Convention 2017: A New International Instrument Regarding Criminal Offences against Cultural property*», University of Fine Arts in Poznan.

Blake, J., 2015, «*International Cultural Heritage Law*», Oxford University Press.

Bogdanos, M., 2007, «*Thieves of Bagdad: Combating Global Traffic in Stolen iraqi Antiquities*», 31 Fordham International Law Journal.

Bourloyannis. C & Morris. V., 1992, «Cultural property – Recovery of Stolen Art Works – Choice of Law ‘ Recognition of Governments», American Journal of International Law, vol 86.

Boylan, P., 2001, «*The concept of protection in times of armed conflict: from Crusades to the new millennium*», In: Brodie N. and Tubb K. (eds), *Illicit antiquities: the theft of culture and the extinction of archaeology*, Routledge, London.

Brown, J., 2017, «*The 2017 Blood Antiquities Convention – Protecting Cultural Property through Criminal Law*», διαθέσιμο στο <https://grojil.org/2017/07/04/the-2017-blood-antiquities-convention-protecting-cultural-property-through-criminal-law/> τελευταία προσπέλαση 15/12/20].

Cornu, M., 2010, «*New Developments in the Restitution of Cultural Property: Alternative Means of Dispute Resolution*», International Journal of Cultural Property, USA.

Calvani, S., 2008, «*Frequency and Figures of Organized Crime in Art and Antiquities. In organized Crime in Art and Antiquities*» edited by Stefano Manacorda, Courmayeur, Mont Blanc Italy.

Cane, S., 2009, «*Why Do We Conserve? Developing Understanding of Conservation as a Cultural Construct*», In A. Richmond & A. L. Bracker, eds., 2009. *Conservation: principles, dilemmas and uncomfortable truths*. London: Routledge

Dávila-Ruhaak Sarah, 2016, «*Beyond the destruction of Syria: considering a future in Syria and the protection of the right to culture*», John Marshall Review of Intellectual Property Law, 15.

Drazewska B., 2015, «*The human dimension of the protection of the cultural heritage from destruction during armed conflicts*», *International Journal of Cultural Property*, 22.

Falkoff, S., 2008, «*Mutually-Beneficial Repatriation Agreements: Returning Cultural Patrimony, Perpetuating the illicit Antiquities Market*» *Journal of Law and Policy*, Volume 16, Issue 1 Science for Judges IX, Article 9.

Forrest, C., 2007, «*The Doctrine of Military Necessity and the Protection of Cultural Property During Armed Conflicts*», *California Western International Law Journal*, volume 37, Number 2.

Greenfield, J., 1996, «*The return of Cultural Treasures*», Cambridge University Press, Cambridge, UK

Kersel. M., 2006, «*Archaeology, Cultural Heritage and the Antiquities Trade*», University Press of Florida.

Kvale, S., 2007, «*Doing Interviews*», London: Sage publications

M'Bow., 1978, «*A Plea for the Return of an Irreplaceable Cultural Heritage to those who Created It*» Unesco

Mackenzie, S., 2011, «*Illicit deals in cultural objects as crimes of the powerful*», *Crime, Law and Social Change*, 56(2)

Mainetti, V., 2004, «*De nouvelles perspectives pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé: l'entrée en vigueur du Deuxième Protocole 76 relatif à la Convention de La Haye de 1954*». Comité International de la Croix - Rouge, 86 (854).

Mose G., 1996, «*The Destruction of Churches and Mosques in Bosnia - Herzegovina: Seeking a Rights - Bases Approach to the Protection of Religious Cultural Property*», 3 *Buff. J. Int'l L.*

O'Keefe R., 2006, «*The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*», New York: Cambridge University Press.

Paulson M Sterling., 2017, «*Deterring Destroyers: International Prohibitions and Punishments Against the Destruction of Cultural Property*», *Gonzaga Journal of International Law*, 20.

Pearse, S., 2003, *Museum Objects*. In S. Pearce, ed., 1994. *Interpreting objects and collections*. London: Routledge

Polk, Kenneth., 1999, «*Illegal Property Markets*», Paper presented at the 3rd National Outlook Symposium on Crime, Canberra., «*The Antiquities Market Viewed as a Criminal Market*», *Hong Kong Lawyer*, 2000

Prott, L., 2009, *UNESCO International Framework for the Protection of the Cultural Heritage*, In: Nafziger, J. and Nicgorski, A. (eds), *Cultural Heritage Issues: The Legacy of Conquest, Colonization, and Commerce*, Martinus Nijhoff Publishers

Reppas, M., 2020, «*Empty International Museums' Trophy Cases of Their Looted Treasures and Return Stolen Property to the Countries of Origin and the Rightful Heirs of Those Wrongfully Dispossessed*» *Denver Journal of International Law & Policy*, volume 36, Number 1.

Richmond, A. & Bracker, A. L. eds., 2009, «*Conservation: principles, dilemmas and uncomfortable truths*», London: Routledge.

Russo, A., & Giusti, S., 2017, «*Monument under attack: from protection to securitisation*», European University Institute.

Stamatoudi, I., 2011, «*Cultural Property Law and Restitution: A Commentary to International Conventions and European Union Law*», Edward Elgar Publishing

Stanley-Price, N., 2009, «*The reconstruction of ruins: principles and practice*». In A. Richmond & A. L. Bracker, eds., 2009. «*Conservation: principles, dilemmas and uncomfortable truths*», London: Routledge

Sterio, M., 2017, «*Individual Criminal Responsibility for the Destruction of Religious and Historic Buildings: The Al-Mahdi Case*», *Case Western Reserve Journal of International Law* 49.

Schabas, W., 2017, «*Al Mahdi has been convicted of a crime he did not commit*», *Case Western Reserve Journal of international Law* 49.

Vrdoljak, A., 2007, «*Intentional Destruction of Cultural Heritage and International Law*», Universiti of Technology, Sydney.

UNESCO CY, 1999, «*Δεύτερο Πρωτόκολλο της Σύμβασης της Χάγης του 1954 για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης*» Χάγη, 26 Μαρτίου 1999, (διαθέσιμο στο: www.unesco.org/culture/laws/pdf/cyprus_1954HCP2.pdf, τελευταία προσπέλαση 15/12/20)

UNESCO, 2013, «*Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage*», (διαθέσιμο στο: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17718&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, τελευταία προσπέλαση 15/12/20)

Warner, M., 2006, «*The Last Poor from a Bleeding land: The Failure of International Law to protect Syrian Antiquities*», *Brooklyn Journal of International Law*, 42(1).

Williams, E., 2013, «*Presenting conservation: where art and science meet*», In E. Williams, ed., 2013. *The Public Face of Conservation*. London: Archetype Publications.

ECCO_Professional Guidelines (<http://www.ecco-eu.org/about-e.c.c.o./professional-guidelines.html>)